

**Filozofická fakulta univerzity Karlovy
v Praze**

Ústav pro klasickou archeologii
Bakalářská práce

Dana Bělohoubková
Romanizace Britanie
Romanisation of Britain

Doc. PhDr. Jiří Musil, PhD.

V Praze 2011

Ráda bych poděkovala vedoucímu mé bakalářské práce Doc. PhDr. Musilovi PhD. za odbornou pomoc, podporu a cenné rady při zpracování mé bakalářské práce.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

Abstrakt:

Bakalářská práce pojednává o romanizaci Británie. V první části práce je nastíněna situace před příchodem římských vojsk na území Británie. Dále jsem se pokusila vystihnout průběh římské invaze s důrazem na politiku Římanů vůči jednotlivým kmenům. Druhá část práce se zabývá samotnou romanizací. Tento proces lze pozorovat například na vzniku a rozvoji měst, materiální kultuře a proměně náboženské sféry. V závěru jsem se pokusila zhodnotit tyto faktory a jejich roli v tomto procesu.

Abstract:

This work is dealing with romanisation of Britain. In the first part, the situation before Roman conquest of Britain is outlined. Further, I've tried to depict the process of invasion with accent on the policy of Romans toward the tribes. The second part of the work is dealing with the romanisation itself. We can observe this process for example on creation and development of towns, material culture, and transformation of religion. In the conclusion, I've tried to assess this factors and their part in this process.

Klíčová slova:

Romanizace Británie, Předřímská Británie, Caesarovo tažení, Materiální kultura, Rozvoj měst

Keywords:

Romanisation of Britain, Preconquest Britain, Caesar's expeditions, Material culture, Urban Development

Obsah:

1	Úvod.....	9
2	Předřímská Británie (okolo roku 150 př. Kr. až 43 po Kr.)	10
2.1	Británie před Caesarovou expedicí v letech 150 - 55 před Kristem	11
2.1.1	Osídlení	11
2.1.2	Vznik mincovnictví.....	12
2.1.3	Příčiny těchto změn.....	13
2.2	Británie mezi Caesarem a Claudiem (55 před Kr. až 43 po Kr.)	15
2.3	Jádro (core)- Catuvellauni, Trinovantové, Cantiaci- Kultura Aylesford-Swarlingská	15
2.3.1.1	Pohřby	16
2.3.1.2	Osídlení	17
2.3.1.3	Kult.....	18
2.3.2	Periferie	18
2.3.2.1	Atrebaté	18
2.3.2.1.1	Osídlení	18
2.3.2.1.2	Pohřebiště.....	19
2.3.2.2	Durotrigové	19
2.3.2.3	Dobunni.....	20
2.3.3	Západní část ostrova.....	20
2.3.3.1	Dumnoni.....	20
2.3.4	Caesar a numismatika	20
2.3.4.1	Jižní království	21
2.3.4.2	Východní království.....	22
2.3.5	Kmeny a jejich organizace	23
2.4	Závěr	25
3	Ovládnutí Británie	26
3.1	Císař Claudius a důvody invaze	26
3.2	Římská vojska v Británii	27
3.2.1	Invaze vedená Aulem Plautilem.....	27
3.2.2	Claudius v Británii	28
3.2.3	Vespasián na jihozápadě Británie	29
3.2.4	Období pod vedením Ostorius Scapula.....	30
3.2.5	Léta 52-60 po Kristu - Didus Gallus, Suetonius Paulinus	30
3.2.6	Boudiccino povstání a Petillius Cerialis 60-71 po Kristu	30
3.3	Závěr	31
4	Romanizace	32
4.1	Vznik a rozvoj měst	34
4.1.1	Důvody vzniku měst	34
4.1.2	Charakteristika měst v Británii	35
4.1.3	Coloniae	36
4.1.4	Municipium	37
4.1.5	Londýn	37
4.1.6	Závěr	38
4.2	Villae	39
4.3	Romanizace v materiální kultuře	41
4.3.1	Sochařství.....	41

4.3.1.1	Náhrobky.....	41
4.3.2	Keramika.....	43
4.3.3	Závěr	43
4.4	Romanizace náboženské sféry	45
4.4.1	Římsko- britské svatyně.....	45
4.4.2	Galská božstva v římské Británii	46
4.4.3	Císařský kult a římská božstva.....	46
4.4.4	Orientální božstva	48
4.4.5	Závěr	49
5	Závěr	50
6	Seznam použité literatury a odborných pramenů.....	52
7	CREIGHTON, J., 2006, <i>Britannia: The creation of a Roman province.</i> Routledge, London.	52
8	Obrazová příloha.....	55

1 Úvod

Počátky bádání o romanizaci Británie spadají již do roku 1905, kdy Francis Haverfield vydal své dílo *Romanization of Roman Britain*. Po něm se tímto tématem (jako hlavním problémem) zabývala jen hrstka badatelů. Důvodem by mohlo být to, že toto téma vyžaduje znalost dvou kultur, romanizace je totiž dvojsměrný proces akulturace (Millett, 2008:2). Badatelé zabývající se pravěkou Británií se soustředí na období před příchodem Římanů a naopak ti, kteří se zabývají římskou Británií začínají příchodem římských vojsk.

Pro pochopení šíření romanizace je třeba mít detailní znalost obou kultur a i tak nám některé fenomény unikají. Dalším pro změnu můžeme přikládat větší váhu než ve skutečnosti měly. Problematicnost zkoumání tohoto procesu prohlubuje i rozmanitost keltské kultury. Také písemné prameny, které o této oblasti máme nemusejí být přesné, jsou totiž psané jen Římany (známe tedy pouze pohled jedné strany) a ne vždy uvádějí úplnou pravdu (ať už vědomě, nebo nevědomě). Je třeba brát také v úvahu, že i zkoumání romanizace podléhalo dobovým trendům.

Při studiu literatury jsem zjistila, že je nyní moderní zabývat se romanizací po stránce genderové a sociální. Tyto aspekty jsem ve své práci nezohlednila, protože se domnívám, že je potřeba zodpovědět zásadnější otázky. Pokusila jsem se ukázat tento proces na vybraných fenoménech, a to na rozvoji měst, pronikání tradičních římských kultů a jejich další rozvoj ve sledované oblasti a romanizaci materiální kultury. Pro ilustraci jsem použila příklady z archeologického i pramenného materiálů.

2 Předřímská Británie (okolo roku 150 př. Kr. až 43 po Kr.)

Británie, největší z ostrovů, které Římané poznali, se prostírá pokud se týká zeměpisné a astronomické polohy, na východě proti Germánii, na západě proti Hispánii, z jižní strany je možné ji dohlédnout z Galie; její severní břehy, proti nimž neleží žádná země, bičují vlny širokého a otevřeného moře. Tvar celé Británie, připodobnili dva vynikající slovesní umělci, ze starých časů Livius, z mladších Fabius Rusticus, k podlouhlé misce nebo k dvojsečné sekyře. (...) Postoupíme-li však přes nesmírně rozlehlou plochu země, která končí výběžkem do moře, zdá se nám, že se země zužuje v klín. Toto pobřeží nejvzdálenějšího moře tehdy poprvé obeplulo římské loďstvo, a tak potvrdilo skutečnost, že Británie je ostrov.

(Tacitus, I, 10)

Británie je charakteristická tím, že se její části od sebe liší co se týče přírodních podmínek. S tímto souvisí i rozprostření obyvatelstva, které se od pravěku do období, kdy byla římskou provincií, nezměnilo (Frere, 1975: 2). Geografie Británie je rozdělená na vrchoviny a nížiny. Na severu a západu se zvedají hory a je zde nehostinné prostředí s velkým počtem srážek a podmáčením půdy. Východ a jih je tvořen menšími geologickými útvary, je zde více úrodná půda; těžil se zde vápenec, šterk, křída. Oblast nížin je mnohem více sjednocená než oblast výšin.

Abychom porozuměli romanizaci v Británii, musíme se nejprve seznámit s předřímským obdobím.

2.1 Británie před Caesarovou expedicí v letech 150 - 55 před Kristem

Caesar spěchal podniknout tažení do Británie, protože věděl, že ve všech válkách s Galy odtud naši nepřátelé dostávali pomoc (...) považoval za velmi užitečné aspoň se na ostrov dostat, poznat povahu obyvatel, krajinu, přístavy a přístupy.
(Caesar, V,20)

Caesar nás dále informuje o tom, že do Británie nemá nikdo kromě galských obchodníků důvod jezdit a ani ti, kteří tak učinili, neznají více než pobřeží té části, která leží naproti Galii, proto si svolal obchodníky, aby se o Británii dozvěděl co nejvíce informací. Ve svých Zápiscích o válce Galské si však posteskl, že i tak se toho mnoho nedozvěděl. Na tyto otázky nám teď alespoň z části může odpovědět archeologie.

V Británii před Caesarovou „návštěvou“ probíhaly velké změny v materiální i sociální sféře, a to již od přelomu mezi střední dobou železnou (MIA) a pozdní dobou železnou (LIA). Na některých místech na jižním pobřeží se začínají objevovat importy z Galie a Středomoří. Také se zde začíná objevovat zlato, zpočátku ve formě importovaných mincí, z nichž se později vyvinou místní odvozené deriváty. Novou formou osídlení se stávají oppida. Mění se i rozvrstvení společnosti. Keramika je vytvářena na kruhu. Bude nutné o každé z těchto změn pojednat zvlášť.

2.1.1 Osídlení

Ve střední době železné v Británii fungoval systém tzv. Hillforts (výšinná opevnění s důmyslným systémem valů, palisád a příkopů; například Danebury (*Obr.1*), Maiden Castle, Torberry měla obrannou funkci, stejně tak jako byla místem skladování zemědělských produktů, centrem výroby a obchodu; vznikaly v 6. a 5. století před Kristem.) Každá z těchto Hillforts kontrolovala svou malou doménu. V těchto osadách byly domy kulaté postavené ze dřeva. Zatím nebyla

archeologicky doložena existence sídla elity, a protože o uspořádání společnosti v tomto období toho stále moc nevíme nedá se jednoznačně říct, zda tu vůbec nějaká elita sídlila (Creighton, 2000: 9). V období prvního století před Kristem se začal způsob osídlení v jihovýchodní Británii měnit. To však neznamená, že by všechny Hillforts byly opuštěny. Spíše se specializovaly na určitou roli.

Důležitým místem byla Hengistbury Head. Tento přístav sloužil jako centrum obchodu s jižní Galií. Právě v tomto momentu někteří badatelé vidí počátky změn v Británii. Původní uskupení na bázi centra umístěného na kopci se změnilo, nejspíše kvůli kontrole zboží, na osady poblíž obchodních cest. Novým typem osídlení bylo uzavřené oppidum chráněné jedním či více valy, které bylo situováno do míst, kde se přecházela řeka. Nejznámější taková oppida jsou: Dyke Hills, Salmonsburry, Winchester. Každé z nich kontrolovalo hlavní přechod přes řeku či hlavní stezku. Dobře prozkoumaným je Caleva (Silchester v Hampshire) (*Obr.2*), ležící pod římským městem. Původní stavební fáze pochází z období poloviny prvního století před Kristem. Nálezy importované keramiky a kovových předmětů, jako jsou například mince, ukazují na rozsáhlé vztahy mezi jednotlivými sídlišti. Velikost, lokalizace a ekonomický status je jiný než u Hillforts a ukazuje na počátky procesu vzniku města, z nichž se později vyvine hlavní město kmenu Atrebatů, které bude mít římský charakter. Toto uspořádání však ukazuje na model odlišný od římského světa, tedy že různé činnosti byly rozprostřeny na velkém území. Tato změna v typu sídlišť také souvisí se sociální rozvrstvením společnosti (Millett, 2008: 29).

2.1.2 Vznik mincovnictví

První mince, které se v Británii objevily, byly galo-belgické A až D. Nejranější jsou galo-belgické A, které jsou datovány do poloviny druhého století před Kristem, ale byly používány velmi dlouho. Galo-belgické B se objevují téměř ve stejnou dobu, ale jejich používání nebylo tak dlouhé. V první polovině prvního století před Kristem se dále objevují galo-belgické C. Byly nalezeny v oblasti severního Kentu, Hertfordshire a Essexu.

Galo-belgické mince ikonograficky vychází ze zlatého statéru Filipa II., na kterém je vyobrazena hlava boha Apollóna na aversu a revers zdobí dvojspřeží s jezdcem na voze (*Obr. 3*). Toto vyobrazení však bylo Kelty nepochopeno a připodobněno jejich vlastnímu vkusu. V jejich produkci už lze jen velmi těžko identifikovat, že se jedná o obličej boha, a biga byla nahrazena jen jedním velmi svérázně pojatým vyobrazením koně. Přestože jsou mince označovány za galo-belgické a předpokládá se, že již mince typu galo-belgického B byli raženy v Británii (Creighton, 2000: 30). Na začátku prvního století před Kristem se také objevuje ražba typu galo-belgického D, u níž se předpokládá, že vznikla v pobřežní oblasti a je ještě více idealizovaná. Ražby galo-belgické B-D se nejpravděpodobněji vyvinuly z galo-belgického typu A, který nejspíše pochází ze severní Galie. Hlava Apollóna se postupně stávala více a více abstraktní a zobrazení koně se rozpadlo do té míry, že nakonec šlo jen o sérii půlměsíčků. Podíl zlata se v těchto mincích pohybuje okolo 42-75 % (Creighton, 2000: 38).

Spolu s mincemi se v Británii objevují také nákrčníky (torques), společně jsou tedy novými médii, která mají silný dopad na společnost. Nákrčníky byly pravděpodobně nošeny jako znak autority a mince používané ve společnosti tuto autoritu zesilovaly (Creighton, 2000,41). Hrály také důležitou roli v rituálních praktikách, jak to naznačují nálezy mnohých mincovních depotů (Williams, 2005: 72).

2.1.3 Příčiny těchto změn

Někteří badatelé dávají tyto změny do souvislosti s příchodem kmene Belgů (Millet, 2008:9), o kterém píše Caesar:

Vnitrozemí Británie obývají kmeny, které tam podle jejich pověstí žijí odedávna, zatímco v pobřežních krajích sídlí národy, které připluly z Belgie jen z touhy po kořisti a z bojechtivosti a které se většinou nazývají jmény těch kmenů na kontinentu, z nichž pocházejí.

(Caesar, V, 12)

Tato teorie však není plně přijímána, ačkoliv je jasné, že nějaké migrace obyvatelstva proběhly (Millet, 2008: 9). Základ kultury na obou stranách kanálu La Manche je sice příbuzný, ale to nemusí nutně souviset s kmenem Belgů, který není archeologicky doložen. Caesar nedává jasné údaje. V jeho popisu se neobjevuje jasná chronologie ani geografické určení. Je také možné, že si Caesar tuto invazi vymyslel, aby tím ospravedlnil svou výpravu (Williams 2005: 75). Někteří badatelé tvrdí, že Belgové se usadili v oblasti Kentu a své tvrzení dokládají kulturní změnou (např. Cunliffe, 1975), jiní naproti tomu tvrdí, že tato změna zde proběhla až v období po Caesarovi a tuto skutečnost dokládají nálezy datovatelné keramiky.

Dalším vysvětlením může být (Cunliffe, 1988: 147) pronikání římských vlivů do jižní Galie, čímž se k Británii přiblížila římská kultura a začalo se obchodovat. To vedlo ke změně uskupení (nyní měl každý kmen své centrum a mohl být tedy silnou ekonomickou jednotkou) a společenské hierarchizaci (to dokládají bohaté pohřby, kde bylo žádoucí mít uložené luxusní zboží z římské říše). Obchodní aktivity se soustředily v jižní a jihozápadní části ostrova. Důležitým byl přístav Hengistbury Head sloužící jako shromaždiště, ze kterého bylo zboží distribuováno dále. Obchodovalo se s římským luxusním zbožím, jako je víno. Častým nálezem je amfora Dressel typu 1A, která byla vyráběna na území Itálie, a typ 1A je datovaný do před-caesarovského období. Dále se obchodovalo s fíky a exotickým sklem, ale také s kovy a neposlední řadě s otroky (Creighton, 2000: 7). Jako přístavy byly také identifikovány Mount Batten, Devon a Poole Harbour (Darvill, 1987: 164). Příliv tohoto zboží mohl mít vliv na uspořádání celé společnosti. Obchod mezi galskou oblastí a jižní Británií nejspíše probíhal jako obchod mezi dvěma sousedy bez zásahu Říma (Cunliffe, 1988, 149). Ale samotný římský svět se pomocí těchto kontaktů Britonům přiblížil a samotná Británie se stala periferií. Platí zde zásada: čím blíže je oblast římskému světu tím, více rozvinutější má společnost (Creighton, 2005: 11)

2.2 *Británie mezi Caesarem a Claudiem (55 před Kr. až 43 po Kr.)*

Caesar podnikl do Británie dvě výpravy, a to v letech 55 a 54 před Kristem během válek vedených s Kelty. Ve svých zápiscích tvrdí, že Britony porazil, vyžádal si rukojmí a určil, kolik mají ročně Římu platit. Po Caesarových kampaních se mnohé změnilo. Nový fenomén patronát Říma (Cunliffe, 2000, 66). V tomto období vzestupu kmenových království (*Obr. 4*) v Británii dochází k přijímání mnoha aspektů galské kultury; elity převzaly nový pohřební ritus, a to z Galie, která již byla pod nadvládou Říma. Tyto změny asi neměly tolik co dělat s Caesarem samotným, jako spíše s provincializací Galů a germánskou politikou Augustovou (Creighton, 2006, 20). Například z oblasti Kentu a údolí kolem řeky Lea známe bohaté pohřby s picí výbavou, podobné těm galským. V nich se objevují i římské importy. Toto by mohlo znamenat, že elita kontrolovala obchod, sama si vybírala luxusní zboží do svých hrobů. Nová vlna keltského mincovnictví. Přesto nám Caesarovo svědectví pomáhá, spolu s numismatickým materiálem, trochu se orientovat v kmenech a jejich organizaci v tomto období, které provázelo mnoho změn a nestability. V tomto období můžeme prostor rozdělit na jádro (core zone) , periferii a západní část ostrova.

2.3 *Jádro (core)- Catuvellauni, Trinovantové, Cantiaci- Kultura Aylesford-Swarlinská*

Jádro leželo v oblasti dolního toku Temže a zahrnovalo Kent, Surrey, Sussex, Londýn, Essex, Hertfordshire a severní Hampshire, kde jsou doloženy kmeny Trinovantů, Catuvellauniů a Cantiaciů. Tato oblast byla nejvíce ve styku s kontinentem. Kultura těchto kmenů bývá označována jako Aylesford-Swarlinská. Je pojmenována po dvou kentských pohřebištích a na kontinentě je nazývána Jižní belgickou kulturou a je charakteristická keramikou obvykle vytáčenou na kruhu. Jsou odtud nálezy galo-belgických mincí, což může být dokladem čilého obchodu mezi touto oblastí a kontinentem. Při obchodování hrály důležitou roli již zmíněné přístavy, ale také města Essex a Colchester. V této oblasti existuje také velké množství luxusních importů, což by mohlo dokládat

snahu místního obyvatelstva imitovat římský styl života (Darvill, 1987, 170). Časté jsou nálezy související s pitím vína: amfory typu Dressel 1A (*Obr. 6.9*) a 1B (typ 1B je datován do období po Caesarovi), dovezené z Itálie. Nechybí ani olivový olej a výrobky z ryb také dovážené v amforách, ale tentokrát pocházející ze Španělska. Jemná keramika pocházela ze severovýchodní Francie. Jde o keramiku typu *terra nigra* a *terra rubra*. Nechybí zde ani keramika typu *terra sigillata*, jedná se o produkci arretinskou a lyonskou. Kovové nádoby byly dováženy jak z Galie, tak Itálie. Británie byla v tomto období součástí obchodní sítě, kterou se sem dostávalo luxusní zboží z Itálie, a vhodné zboží z Británie se na druhou stranu dostávalo do římského obchodního systému (Cunliffe, 2000, 67-69). Objevuje se u ní jak kremace, tak inhumace.

2.3.1.1 Pohřby

Jižně od Temže obsahuje běžný pohřeb urnu s několika předměty. Hrob člověka s vyšším společenským postavením bývá honosnější. Popel je obvykle uložen v bronzovo-dřevěné situle, pohřební výbava obsahuje nádoby spojené s pitím vína, občas se zde objevují amfory. Hrob aristokrata byl nalezen v Lexdenu, Colchester pohřeb byl v jámě pod tumulem, měřícím na šířku 30 m a obsahujícím množství luxusních importů. Ve výbavě této hrobky bylo nalezeno několik zvířat, vyrobených z bronzu, které pravděpodobně byly součástí nábytku, a také různé bronzové sošky například cupida či gryfa nebo medailonek s hlavou císaře Augusta a několik kusů zlata. Hrob obsahoval také šest amfor typu Dressel 1B a více než 12 amfor typu Dressel 2- 4 (*Obr. 6.10*). Většina výbavy hrobu byla zničená než byla uložena do hrobu, očividně prošla pohřební hranicí. Tento hrob je datován mezi roky 15-10 před Kristem.

V Verulamiu bylo nalezeno pohřebiště Prae Wood, kde bylo odkryto 463 kremačních pohřbů. Urna byla většinou uložena v malé jámě a často v ní byla pohřební výbava, skládající se z jedné či více nádob a bronzových broží. Méně často se objevují také zrcadla, náramky, nože, lžičky a různé toaletní potřeby. Vyše společensky postavení lidé měli urnu uloženou na dně větší jámy; objevuje se také rektangulární jáma, kde hlavní pohřeb je v jejím centru a po stranách jsou vedlejší pohřby. Na tomto pohřebišti bylo nalezeno také 18 inhumací. Celé

pohřebiště je datováno do první poloviny prvního století, a to před invazi v roce 43 po Kristu. Na této skutečnosti lze vidět sociální stratifikaci obyvatelstva (Cunliffe, 1975, 76-77).

Hrob Y z Aylesfordského pohřebiště (*Obr.7*) byl uložen v okrouhlé jámě s plochým dnem a na něm spočívala situla, v níž byl uložen popel zemřelého, spona, dvě bronzové ionochoe a pattela, vše bylo pravděpodobně vyrobené v Itálii. Na tomto pohřebišti byl odkryt ještě chudší hrob X, obsahující kromě urny také 6 nádob, a také hrob Z také s šesti nádobami. Pohřebiště je datované do druhé poloviny prvního století před Kristem.

Na sever od Temže se objevují pohřby typu Welwyn. Jde o kremaci uloženou v rozlehlé jámě, která není překryta pahorkem. Obsahuje širokou škálu pohřební výbavy. Pro tyto hroby je charakteristické, že obsahují jednu až šest vinných amfor, importované bronzové nádoby a jiné picí náčiní, jako jsou stříbrné číše a pately, občas se objevuje i dovezený skleněný talíř. Mrtvého nejspíše na jeho poslední cestě doprovázelo také jídlo a pití. Importované zboží v těchto hrobech (v ranějších jde o galské a italské bronzы a v pozdějších o *terru sigillatu*) pomáhají toto pohřebiště datovat mezi invaze Caesara a Claudia. Tento typ pohřbů je reprezentantem tradice aristokracie na sever od Temže v tomto období (Cunliffe, 1975: 79). Vznikl až po ustálení obchodních styků s kontinentem (Millet, 2008: 31).

2.3.1.2 Osídlení

V této kultuře existovaly urbánní a protourbánní sídliště: Cantebury, Verulamium (*Obr. 8*) a Camulodunum. Z některých oppid se vyvinula tzv. teritoriální oppida (Cunliffe, 2000 :70) ta měla systém valů ohraničující i velký kus půdy. Název napovídá, že šlo o jakési hlavní „města“ kmenů, kde se razily mince. Například mince ražené v Silchesteru mají nápis Calleva. Jednotlivé kmeny začaly být identifikované s jejich hlavním oppidem, které symbolizovalo kmenovou identitu, sloužilo jako místní centrum (Millet, 2008: 26). Tento typ oppid však nemusí mít předchozí fázi; ve Verulamiu, Camulodunu (Colchester) a Noviomagu (Chichester/ Selsey) nebyla identifikována předchozí fáze. Nejlépe prozkoumaným, tzv. teritoriálním oppidem, je Camulodunum, které svou plochou

zabíralo území okolo 16 km². Byly zde identifikovány různé oblasti jako je obytná část, pohřebiště, mincovna, centrum výroby, místo pro náboženské úkony a snad i sídlo elity. Naše vědomosti o tomto druhu oppid jsou však stále neúplné. Ukazuje se, že by jejich vývoj mohl souviset s rostoucí mocí jednotlivých kmenů a jejich vládců.

2.3.1.3 Kult

Objevuje se kultovní deponování vzácných věcí, převážně mincí, do vodních toků. Tento zvyk pokračuje z předchozího období. Kromě toho se však již projevují římské vlivy na kultovní praxi. V Kelvetonu a Hayling Island (*Obr. 9*) byly odkryty kruhové chrámy s deponovanými předměty, jako jsou mince a galské importy (Darvill, 1987: 171-172). V Londýně byl nalezen chrám s pravoúhlým půdorysem a centrální cellou, jeho datace je však velmi nejednoznačná.

2.3.2 Periferie

Území periferie se rozkládalo od jižního pobřeží v oblasti Hamshire a Dorsetu k severu v Yorkshire. Kmeny zde byly méně ovlivněné Caesarovou galskou a římskou kulturou. V polovině prvního století se začíná rozvíjet obchod s kontinentem, a to skrze oblast jihovýchodní Británie. Luxusní zboží sem však neproudilo v takovém množství jako do území jádra (Darvill, 1987, 172).

2.3.2.1 Atrebaté

Atrebaté doložení mincemi galo-belgickými typu F, a britskými mincemi typu Q, které se z nich vyvinuly. Jejich distribuce zahrnuje Sussex, Hampshire, Surrey a střední tok řeky Temže. Kolem roku 25 před Kristem dle numismatických dokladů ztratili oblast kolem Silchesteru, kterou získal král Eppaticus z kmene Catuvellauniů a začal zde razit mince s nápisem Calleva (Silchester). Původní území, které ovládal Commius, má dlouhou nepřerušenu kulturní tradici, která se dá vysledovat až do 3. století před Kristem.

2.3.2.1.1 Osídlení

Na území periferie pokračuje převážně původní způsob osídlení typu Hillforts. Nejvýznamnější byl Maiden Castle v Dorsetu, která byla znovu opevněna a

posílena. Nejspíše kvůli obraně proti nájezdníkům ze zóny jádra, kteří pořádali výpravy pro jídlo. U sídlišť nižšího řádu dochází k jejich propojování a k ohrazování. Tento jev může být vysvětlen potřebou shromažďovat zboží na vývoz. Království Atrebatů mělo tři městská centra (oppida) : Calleva (Silchester), Selsey na jihu a Venta (Winchester) (*Obr.10*) ležící mezi nimi. Všechna byla obydlena v období před Caesarem. U Selsey jsou doloženy tři hlavní fáze výstavby obranných prvků. Ty chránily jak část, kde bylo sídliště tak část využívanou k zemědělství a roztroušené farmy. Venta (Winchester) ležící z větší části pod pozdějším římským městem vznikla již ve druhém století před Kristem. Z původních Hillforts bylo dále využíváno Danebury, které bylo znovu opevněno stejně tak jako Caburn (Cunliffe, 1975: 95). Východní zónu ovládali Trinovanci a Catuvellaunci. Toto je doloženo mincemi. Objevují se zde i importy.

2.3.2.1.2 Pohřebiště

U Atrebatů se objevují dva způsoby pohřbívání. Z Owslebury a St. Lawrence jsou známy hroby válečníků podle tradice La Tene III. Jde o kostrový pohřeb válečníka, který má u sebe svůj meč a štít. Bohaté ženské pohřby obvykle obsahovaly zrcadla. Na severu oblasti jako například v Marlborough a Hurstbourne Tarrant pohřební tradice podléhají vlivu Catuvellaunů, kde jsou kremace stejně tak jako na většině území (Cunliffe, 1975: 96).

2.3.2.2 Durotrigové

Byl to kmen, který sídlil v oblasti dnešního Dorsetu. Keramiku využíval lokální. I zde se zachovala tradice Hillforts, z níž se dá soudit, že sociální uspořádání bylo jiné. Zdá se, že všechny klany zde byly podřízené tomu, který sídlil v Maiden Castle v Dorsetu (Millet, 2008: 28), která byla znovu opevněna a posílena, stejně tak jako Hod Hill, které bylo velmi impozantní (mělo rozlohu 21 hektarů). Nalezly se zde pozůstatky malých kruhových chýší. V krajině byly také rozestaty statky, kde pracovala vždy jedna rodina (Rotheley, Woodcuts). Kultura Durotrigů nebyla pod vlivem oblasti jádra, byla tedy místní. Jak to dokládají převážně kostrové pohřby pokračující v předchozí tradici. Z Maiden Castle máme zajímavý doklad rituálních pohřbů souvisejících s římským útokem. Třicet osm mrtvých bylo chvatně pohřbeno, soudě dle pozice těl, ale mnoho z nich bylo doprovázeno

rituálním jídlem, které bylo uloženo v nádobách u těla. Na okraji území Durotrigů vyrostlo obchodní centrum na Hengistbury Head (Cunliffe, 1975: 99).

2.3.2.3 Dobunni

Pomocí numismatických dokladů bylo zjištěno, že centrem tohoto kmene bylo Gloucestershire. Poslední dvě desetiletí před římskou expanzí bylo území rozděleno mezi dva vládnoucí domy. Prvnímu vládl Comux a jeho panství zahrnovalo Gloucestershire, Oxfordshire a Worcestershire. Druhý měl v čele Coria, a ten ovládal severní Somerset. I zde se zachovala tradice Hillforts reprezentovaná Bredon Hill, spolu s menšími osídleními. Jsou zde doloženy kostrové pohřby i kremace.

2.3.3 Západní část ostrova

Jde o oblast nejvzdálenější od kontinentu. Sem téměř nedosahuje vliv římského světa. Kultura navazuje na dřívější tradici.

2.3.3.1 Dumnoni

Obývali jihozápadní poloostrov. Kvůli své vzdálenosti neměli téměř žádné kontakty s oblastí jádra. Vyvinula se zde místní keramika. Byly zde využívány Hillforts. Domy měly s vnitřním dvůr.

2.3.4 Caesar a numismatika

V literárních pramenech se můžeme setkat jen se dvěma oblastmi. S tou, kterou badatelé jako Darvill označují „jako to, co je za“ (jde o nejzápadnější část ostrova), se Caesar nesetkal. Proto lze území dle jeho popisu rozdělit na východní a jižní kulturní okruh (Millett, 2008: 20). Rekonstruovat vznik a zánik jednotlivých království a jejich vládců na tomto území nám pomáhá numismatický materiál.

První jméno, které se objevuje v Caesarových Zápiscích i v legendách na mincích, je jméno Commius. Caesar o něm tvrdí toto:

Mnohé ostrovní kmeny k němu vyslaly poselstva se sliby, že vydají rukojmí a podřídí se moci lidu římského. Caesar (...) je poslal zpět. S nimi vyslal také Commia, kterého ustanovil za krále poraženým Atrebatům.

(Caesar, IV, 21)

Tímto počinem začala u Atrebatů vládnout jeho dynastie. Commius vytvořil důležitý mezičlánek mezi Britony a Římany. Při Galských revoltách však přešel na stranu a připojil se k Vencigetorixovi. Po útěku ze zajetí vedl po zbytek života guerillovou válku (Creighton, 2006: 21-22). V tomto období se objevují dva nové druhy mincí typ britská Q (v jižním království) a britská L (ve východním království). Ty se s největší pravděpodobností nevyvinuly z místních ražeb, ale jsou deriváty kontinentálních, hlavně galo-belgické typ F (Creighton, 2000: 64). V typu Britské F (*Obr.11*) je kůň vyobrazen se třemi ocasy. Na aversu již nelze poznat, že původně šlo o zobrazení hlavy boha Apollóna. Začínají se objevovat krátké nápisy. Většinou jde o jména a bývají napsána písmem označovaným jako galo-latinské, které je přizpůsobeno galskému fonetickému rejstříku (Williams, 2005, 72).

2.3.4.1 Jižní království

Mezi lety 10 před Kristem a polovinou prvního století po Kristu v jižní Anglii, kolem Hampshire, obíhají mince se zkratkami jmen tří lidí. Z těchto zkratek se odvozují tato jména: Tincomarus, Eppillus a Verica. Předpokládá se, že šlo o syny vládce Commia, protože v legendě dále stojí *COMM F*, *COMMI F*, *COM FILI* (filius). Všichni tři dále používají římský styl zobrazení, což je v této brzké době spolu se správným použitím latiny v legendě zvláštní. Zdůraznění, že jde o syna Commia, by mohlo znamenat, že byl tento vládce vnímán jako symbol předřímské Británie (Williams, 2005, 72). První vlna těchto dosazených vládců z Galie se, kromě změny v mincovnictví, v ostatním archeologickém materiálu neobjevila. Signifikantní by byla až druhá generace, která byla, jak bylo zvykem, vychovávána v Římě. Změnu tedy někteří badatelé datují až do generace, která přišla po Caesarovi (Creighton, 2006: 22). Toto však zpochybňuje Williams (2005: 73-74). Tvrdí, že pokud by nástupci trůnu skutečně byli vychováni

v Římě, projevilo by se to více v materiální kultuře. Nic nenapovídá tomu, že by byl životní styl elit natolik romanizovaný, stále chybí kamenná architektura a lidské zobrazení nacházíme stále jen na mincích. Nepopírá však, že tu určitý vliv Středomoří byl. Tincomarova ražba vychází z Commiovy, ale postupně začíná přebírat římskou ikonografii. Tím nastala radikální změna v estetickém i jazykovém hledisku, novým ikonografickým ztvárněním museli lidé nějak porozumět. V Británii se zrodil nový mýtus (Creighton, 2000: 80). Ikonografie vycházela z Augustovských ražeb, jejich datace je však vůči Římu posunutá. Tincomarova ražba vychází z republikánského denáru, kde je zobrazen jezdec, který míří kopím dolů (*Obr. 12*); nad tímto výjevem je vyobrazena hvězda, což ukazuje, že mince je odvozena od Oktaviánovy ražeb, kdy hvězdou byla *Sidus Iulium* a celá mince pak oslavovala zbožštění Iulia Caesara. Je možné, že toto schéma Tincomarus převzal, pak by hvězda znamenala zbožštění jeho otce Commia. U ražeb dalších dvou Commiových synů se totiž tato hvězda objevuje také. Celý tento výjev tedy v Británii symbolizoval Tincomarovu moc. Dalším zobrazením na Tincomarových mincích je šest hvězd na aversu, na druhé straně je chlapec jedoucí na delfínu a pod ním nápis TINC. Toto schéma opět vychází z republikánského denáru. Creighton tvrdí, že Tincomarovo jméno znamená „velká ryba“, proto použil na své minci tento výjev (Creighton, 2000: 106).

Další snad syn Commia Eppillus měl na svých mincích vyobrazenou Victorii, která něco drží v ruce. V klasickém světě vždy držela věnec, ale tady spíše vypadá, že drží torques (*Obr. 13*). Tímto zobrazením chtěl nejspíše demonstrovat svou autoritu; pro prostředí Británie bylo nutné nalézt odpovídající ekvivalent pro v Římě používaný věnec, proto je zde použit torques jako odznak autority (Creighton, 2000: 109).

2.3.4.2 Východní království

Největšího rozmachu toto území dosáhlo za Cunobelina. V jeho ražbách se šestkrát objevuje Viktorie. Vychází z římského denáru, který byl ražen po bitvě u Aktia. V jeho podání se to, co Viktorie drží v ruce, opět více podobá nákrčníku torques než věnci (*Obr. 14*). Dále se u něj objevuje zobrazení obilného klasu. Na mincích se objevuje nápis CAMVL, to by měla být zkratka jeho sídelního města Camulodunu. Z tradice vyobrazení Viktorie vychází i jeho snad syn Epaticcus.

V jeho ražbě však dochází k zajímavému posunu, Viktorie se zde objevuje jako nahý muž s křídly. Možná proto, že pro něj bylo těžké přijmout jako symbol autority a vojenského hrdinství ženskou bohyni, jednoduše změnil pohlaví (*Obr.15*) (Creighton, 2000: 111). Mezi dalšími výjevy, odvozené z augustovských ražeb, se objevuje výjev Aenea jak odnáší otce z hořící Tróje, Mars Ultor.

Creighton (2000: 117) se domnívá, že tyto výjevy na mincích souvisí s výchovou nástupců trůnu v Římě, jak bylo za principátu častým jevem. Tím se vytvářela síť „spřátelených“ vládců. Tento vztah byl výhodný pro obě strany. Fungovali-li, získali tím Římané klid a stabilitu okolo svých provincií. Věděli také, že tím získávají vojenskou rezervu pro případ krize. Pro stranu krále byly výhodné dotace a podpora Říma pro udržení moci. Tento vztah znamenal různé transformace. Z některých království se stala nárazníková území, některá byla po smrti krále proměněna v římskou provincii tím že nenastoupil nový král, ale místodržící. Mnohdy není zas tak citelný rozdíl mezi spřáteleným územím a provincií, role vládce a místodržícího je stejná. Místodržící mohl symbolicky reprezentovat kontinuitu ve vládě, mohl přijmout kulturní symboly vlády (Creighton, 2006: 14).

2.3.5 Kmeny a jejich organizace

O organizaci kmenů a jejich vládcích se můžeme něco málo můžeme dozvědět z Caesara. Ale i k jeho popisu musíme přistupovat kriticky, Caesar nemusel vždy plně rozumět principu, jakým společnost fungovala, a při snaze popsat něco takového latinsky mohlo dojít k posunu ve významu. Víme také, že období mezi Caesarem a Claudiem bylo v Británii provázeno mnoha územními změnami, ale z Caesara se dozvíme pouze to, jaké bylo uspořádání kmenů v tom okamžiku, kdy on sám v těch místech pobýval. Jak tedy viděl uspořádání a organizaci kmenů Caesar?

V době, kdy tam dospěl, byly zde shromážděny ještě větší zástupy z celé Británie a po jednomyslné dohodě svěřili Britové nejvyšší velení a řízení války Cassivellaunovi. (...) V předchozí době s ním ostatní kmeny vedly neustálé boje.

Ale nyní ho Britové, vyděšení naším příchodem, pověřili vrchním velením a vedením války.

(Caesar V, 11)

Mezitím poslali k Caesarovi vyjednávače Trinovantové, téměř nejsilnější kmen v těch krajích. Z něho pocházel mladý Mandubracius (...) . Jeho otec tomuto kmeni vládl a byl zabit Cassivellaunem.

(Caesar V, 20)

(...) Cenimagni, Segontiakové, Ancaliti, Bibrokové a Cassové se mu prostřednictvím posílů poddali. Dozvěděl se od nich, že nedaleko leží Cassivellaunovo hradiště, (...)kde se shromáždilo velké množství lidí a dobytka. (...) Během těchto událostí Cassivellaunus vzkázal do Cantia, (...) kterému vládnou čtyři králové, Cingetorix, Carvilius, Taximagulus a Segovax, a nařídil, aby shromáždili všechny své síly a neočekávaně napadli (...) tábor (...). Jakmile však dorazili k táboru, podnikli naši výpad a mnoho jich zabili, zajali dokonce i vznešeného velmože Lugotoriga a vrátili se bezpečně do tábora.

(Caesar V, 21)

Z těchto úryvků je patrné, že společnost byla rozdělená do poměrně malých klanů, z nichž každý měl svého vůdce a aristokratickou elitu. V krizovém období se tyto klany sjednotily pod vládu jednoho vůdce. V období klidu tohoto vůdce nejspíše neměli. Toto uspořádání by se dalo charakterizovat jako kmeny volně uskupené do království a klientské sítě. Z archeologických nálezů - mincí a keramiky - také vyplývá dělení kmene na menší části (Millet, 2008: 20-21). Toto uspořádání by podporovala i existence tzv. teritoriálních oppid, kde se klan scházel, a která měla také podstatnou rituální funkci. Caesarovi kampaně měly za důsledek, že se kmeny rozdělily na pro- a protiřímské. Kmeny na sever od Temže a oblasti Kentu byly poraženy a musely platit tribut, naproti tomu Trinovantové a Catuvellauni byli v alianci s Římany (Webster, 1980: 46).

2.4 Závěr

Pronikání římské kultury na území Británie došlo až po založení *Gallie Transalpiny*, jejíž vliv v oblasti dnešní Francie stimuloval rozvoj a centralizaci galských kmenů. Nepřímo se díky kontaktům s galy dostali do styku s římským zbožím i Britoni. Obchod probíhal hlavně v oblasti Hengistbury Head, kde byly nalezeny amfory typu Dressel 1A, galská keramika a sklo a kovové výrobky z kontinentu. Vytvoření galské provincie mělo stejný mělo dopad na jižní Británii podobně jako předtím Transalpina na galské kmeny. Po Caesarových expedicích se ustanovil obchod mezi oblastí severně od Temže a kontinentem.

Za Augusta vzrůstají kontakty s římským světem. Dokladem je výměna diplomatických darů, jak dokládá nález z Lexdenského pohřebiště. Z archeologických materiálů tudíž vyplývá, že se na jihovýchodě Británie vyvinul systém materiálně- kulturních zón, které mohly odpovídat jednotlivým kmenům, které se dále dělily na podkmeny či klany. Tyto zóny jsou definovatelné skrze mince, pohřby, výzdobu na keramice. Můžeme také identifikovat některé osobnosti známé z literárních pramenů díky ražbám na jejich mincích. Rychlost rozvoje zón jádra a periferie byla v období 100 před Kristem až 43 po Kristu rapidní. Na konci této fáze se mnohé aspekty života dramaticky změnily. Je možné, že v dalším období Řím podporoval některé vládce na úkor druhých, a tím rozdmýčával potyčky mezi nimi (Millett, 2008: 35). Jisté je, že římské importy, které se do Británie dostaly, byly určené pro elitu, která si tím dokazovala svůj vysoký společenský status. Nicméně mluvit o romanizaci v období před příchodem Claudiových vojsk je předčasné. Británie zažívala velké změny, ale jejich příčinou byl vliv Galie, dalo by se spíše mluvit o jakési galizaci Británie. Římské importy se objevují, ale jsou jen záležitostí elity.

3 Ovládnutí Británie

Předěl mezi Británií pozdní doby železné a římskou Británií nastal v roce 43 po Kristu, kdy do Británie přišla vojska císaře Claudia (Creighton, 2006: 46).

3.1 Císař Claudius a důvody invaze

V oblasti jihovýchodní Británie vzrostly protiřímské nálady, které po smrti Cunobelina, okolo roku 40 po Kristu, převážily nad politikou nakloněnou Římu (Webster, 1980: 84). Jeho panství bylo rozděleno mezi jeho syny Togodumna a Carataca (oba dva nebyli nakloněni Římu), kteří napadli kmen Dobunnů a vyplnili území krále Vericy (Verica byl králem Atrebatů a podle legend na mincích syn Commia). Verica poslal stížnost k římskému císaři. (Přestože se na jeho mincích objevuje nápis *Rex*, není jisté, jestli byl v pozici klientského krále vůči Římu). Je tedy možné, že císař Claudius jen vyslyšel prosby napadeného krále (Scullard, 1979: 37).

Další motivací Claudia mohlo být i to, že velký vojenský úspěch by mohl utvrdit jeho pozici jako císaře, kterým se stal přes očekávání mnohých. Začleněním Británie, stále vnímané coby polomýtický ostrov ležící za oceánem (Millett, 2008: 41), do říše, by dokončil práci započatou Iuliem Caesarem a navázal tak na svého velkého předchůdce (Todd, 2004: 44). Císařova propaganda vždy vyzdvihovala to, že jde o nepřitele bydlícího za oceánem, že země a lidé v ní bydlící jsou neznámí a že byl první, kdo tento lid dostal pod římskou nadvládu (Steward, 1995: 7). Zajisté zde mohla být i motivace ekonomická, jak naznačuje Tacitus:

Británie dává vítězi jako odměnu zlato, stříbro a jiné kovy. Oceán rodí také perly, avšak nahnědlé a modravé.

(Tacitus, I, 12)

Srovnáme-li literární prameny se skutečností, zdá se, že Římané neměli o ostrově příliš detailní informace. Citovanou pasáž z Tacita lze také chápat jako umělcovo příkrášlení. Ekonomické zisky mohly být jen druhotnou záležitostí (Millett, 2008: 41). Millett (2008: 42) se tedy přiklání k tomu, že hlavním motivem císaře byla

jeho prezentace jako vojenského vůdce, která měla upevnit jeho císařský majestát. Své tvrzení dokládá faktem, že Claudius se rozhodl ke svému vojsku sám připojit a vést ho do města Camulodunum, které bylo centrem říše kmene Catuvellaunů, proti kterému byla namířena první fáze vojenských operací. Své pozdější vítězství také císař řádně oslavil. Slavil triumf, vznikl vítězný oblouk, získal pro syna přízvisko *Britannicus* a nechal razit komemorativní mince.

3.2 Římská vojska v Británii

3.2.1 Invaze vedená Aulem Plautilem

Do Británie byly v roce 43 po Kristu vyslány čtyři legie: *II Augusta* (té velel Vespasián) , *XIV Gemina* , *XX Valeria Victrix* , *IX Hispana* pod vedením Aule Plautila. (Aulus Plautilus Silvanus byl vzdáleným členem císařské rodiny, Plautila Urguanilla, dcera otcova bratrance, byla první manželkou císaře Claudia.) Celé vojsko spolu s auxiliárními jednotkami čítalo kolem 40 000 mužů. V záloze čekala v Galii ještě jedna legie (Darvill, 1987: 182). Identifikace auxiliárních jednotek je složitější. Z náhrobních kamenů nalezených v Colchesteru (Camulodunum) a Glouchesteru víme, že zde operovaly Thrácké jednotky: *Ala I Thracum*, *Coh VI Thracum*. Další nápisy byly nalezeny v Cirencesteru a Bath, dokládají přítomnost jednotek *Ala Indiana* a *Ala Tracum*; druhá zmíněná jednotka by mohla být totožná s tou, která je doložená v Colchesteru (Webster, 1980: 87). O samotné invazi nás informuje ve svém díle Dio Cassius, ale badatelé dnes jeho vyprávění nepovažují za příliš přesné (Webster, 1980: 94). Loďstvo nejspíše vyplulo z Boulogne sur Mer (*Gesoriacum*), kde byl nalezen maják postavený kolem roku 40 po Kristu (Frere, Fulford, 2001: 47). Flotila s vojskem přistála u Richborough (Frere, Fulford, 2001: 47). Je také možné, že k vylodění došlo v Bosham Harbour pod dohledem krále Cogidubna (Webster, 1980: 95). V Richborough byl mezi lety 1922 a 1938 prováděn výzkum pod vedením Bushe-Foxe. Byly zde odkryty dva hroty příkopy a brána, zbytek byl velmi zničen erozí. Celý tábor, jak bylo z těchto výzkumů zjištěno, byl používán jen krátce. Nebyly zde nalezeny stopy po vnitřní zástavbě. Je tedy možné, že místo sloužilo jako shromaždiště legií (Webster, 1980: 96). Z pozdějšího období jsou zde doloženy sklady na dovezené obilí, odtud byly tedy legie nejspíše zásobovány

(Millett, 2008: 56). Kmeny, které útočníkům dělali největší problémy byli Catuvellauni, Trinovanté a Durotrigové. Catuvellauni se však v období invaze stali součástí většího celku, řízeného z Camulodona, který byl prořímský (Millett, 2008: 48). Vojska však postupovala docela rychle, zdá se, že v první fázi Britoni nekladli odpor. Římské jednotky překročily řeku Medway nedaleko Rochesteru. Zde proběhla bitva, o které Dio Cassius tvrdí, že trvala dva dny a proběhla ve dvou útocích, z nichž ten druhý Britony zaskočil. Římané tuto bitvu vyhráli. Caratacus utekl směrem k Temži a Římané museli diplomaticky rychle jednat, aby se kmeny nespojily k dalšímu útoku (Webster, 1980: 100). Togodumnus byl při menší šarvátce zabit (Scullard 1978: 39). Webster (1980: 102) navrhuje, že mohl také zemřít na následky zranění, která utřžil v bitvě u Medway. Po vyhrané bitvě jednali Římané s každým kmenem zvlášť, což dokresluje složitost situace a různorodost kmenů v Británii. K některým zaujali válečné stanovisko, jiným nechali jejich území a vytvořili tak klientský stát (Millett, 2008: 44).

3.2.2 Claudius v Británii

Do čela vojska se v létě roku 43 po Kristu na šestnáct dní postavil sám císař Claudius. Připojil se ke svému vojsku u řeky Temže a dále s ním postupoval přes řeku (Webster, 1970: 105). Probojoval se až do Camuloduna, vzdalo se mu jedenáct králů (Darvil 1987: 182). Camulodunum (dnešní Colchester) bylo ustanoveno jako hlavní město nové provincie *Britannia* (Scullard, 1978: 38). V Camulodunu byl zřízen tábor pro XX legii a také menší tábor pro auxiliární jednotku. Výběr tohoto místa nebyl náhodným, Camulodunum bylo centrem říše Catuvellaunů. Římané toho využili a převzali kontrolu nad již centralizovaným územím (Millett, 2008: 48). (Role Londýna v tomto období je stále diskutovaná, ale zůstává neobjasněná). Po ovládnutí Camuloduna a přilehlých oblastí mohli pohlížet na okolní království jako na spojence (Todd, 2004: 48). Své vojenské síly pak Aulus Plautius rozprostřel po nové provincii. Kromě Camuloduna bylo nalezeno vojenské vybavení také v Chichesteru, Richborough a ve Stour nedaleko Canternbury (Webster, 1970: 182). Okolo roku 47 po Kristu byla ustanovená hranice v zóně Exeter – Humber. Nejvíce strategické bylo povodí Temže, v této oblasti vznikl vojenký tábor v Alchesteru, pravděpodobně kolem roku 45 po Kristu (Todd, 2004:46). Po Claudiovské anexy na jihu dále vládl Togidubnus,

Prasutagus pokračoval ve vládě nad Východní Anglií. O rozsahu říše pod vládou Tiberia Claudia Cogidubna máme pouze mlhavé představy. Z literárních pramenů víme, že ovládal několik domén. Snad bylo centrem jeho vlivu Regni. Haselgrove se domnívá, že během záboru mu byla přidělena celá jiho- východní část (Creighton, 2006: 31). Měl titul *rex* a *legatus Augusti*. Dále zde byl Prasutagus vůdce kmene Icenů. Cartimandua vládla na severu u claudiovsko- neronovské pevnosti. Byla to královna kmene Brigantů. Přesný rozsah její domény však neznáme. Její vládě několikrát pomáhaly římské jednotky (Creighton, 2006: 34). Příchod římských legií tedy neznamenal pro tyto vládce konec jejich vlády. Poté byly výpady situovány západním a severním směrem do Walesu.

3.2.3 Vespasián na jihozápadě Británie

Za vlády Claudiovy (...) byl přeložen do Británie a zde se třicetkrát utkal s nepřitelem. Podrobil dva velmi mocné kmeny, více než dvacet městeček a ostrov Vectis, ležící těsně u britského pobřeží, pod vrchním vedením Aula Plautia, legáta konsulské hodnosti, jednak samotného Claudia.

(Svetonius, VIII, 4)

Budoucí císař Vespasián velel legii *II Augusta*. Ostrov, který Svetonius nazývá *Vectis*, je dnes znám jako ostrov Wight. Zmiňované dva podrobené kmeny není jednoduché identifikovat. Jedním z nich by měl být kmen Durotrigů, který by se dal charakterizovat jako seskupení malých centralizovaných jednotek (Millett, 2008: 49). Ovšem co se týká druhého kmene badatelé navrhuji tři možnosti. Mohl to být buď kmen Dumnonů, Belgů, nebo Dobunnů (Webster, 1970: 107). Doklady o přítomnosti legie pod vedením Vespasiána na území kmene Durotrigů vydaly vykopávky na místech dvou hillforts, a to v Maiden Castle a Hod Hill. V Maiden Castle bylo při východní bráně nalezeno 28 pohřbů. Uložení těl očividně proběhlo ve spěchu. Na některých kostrách byly nalezeny doklady do zranění sečnou zbraní. V páteři jednoho mrtvého byla nalezena střela z římské balisty. V Hod Hill bylo nalezeno 15 střel z balisty (Webster, 1980: 109). Na tomto území bylo ovládnutí složitější než u centralizovaného kmene jako byli

například Catevellauni, protože se zde dobyvatelé potýkali se sérií opevněných hillforts, které sloužily jako centrum menší skupině lidí, ne celému kmeni (Millett, 2008: 50). Tábor Římanů z tohoto období neznáme, ale můžeme se na základě pozdějšího osídlení domnívat, že mohl být někde v oblasti Exeteru (Millett, 2008: 50). Je zde tedy jiná situace než na jihovýchodě Británie, nevznikají zde tábory na místě předchozího osídlení.

3.2.4 Období pod vedením Ostorii Scapula

Na přelomu roku 47-48 po Kristu Římany překvapil náhlý útok Carataca na území jejich spojenců (nejspíše šlo o území kmene Dobunnů). Tento útok spustil změny. Všechny kmeny na římské straně od linie Trent-Severn byly arbitrálně zahrnuty do provincie, bez ohledu na jejich postoj k Římu (Webster, 1970: 186). Caratacus se poté stáhl do střední oblasti Walesu. Poté byl římskými jednotkami poražen. Scapula nejspíše rozšířil hranici, která teď probíhala údolím Monnow a na severu ji ohraničovala cesta, která končila u Leintwardine, kde byl nalezen tábor (Webster, 1970: 190).

3.2.5 Léta 52-60 po Kristu - Didus Gallus, Suetonius Paulinus

S odchodem Carataca se do role hlavního protiřímského panovníka dostal Venutius, který vládl Brigantijcům na severu. Po rozvodu s manželkou Cartimandou se jeho kmen dostal do občanské války. Římané se postavili na stranu královny a několikrát jí v konfliktu pomáhali (Creighton, 2006: 34).

3.2.6 Boudicčina povstání a Petillius Cerialis 60-71 po Kristu

Mezi roky 60 a 65 po Kristu proběhlo povstání Boudiccy, které přivedlo vojska zpět do provincie (Webster, 1970: 193). Revolta se týkala kmene Icénů a snad i kmene Trinovantů, ale později se rozšířily protiřímské nálady i dál. O loajalitě se pochybuje u kmenů sídlících v jihozápadní části, jako jsou Durotrigové a Belgové. Povstání bylo nakonec potlačeno. Po jeho porážce už se nikdy nepovedlo proti římským frakcím sjednotit. Dopady revolty byly velké. Byla zničena tři města: Camulodunum, Verulamium a Londinium (Webster, 1978: 130). Do Británie přišel nový místodržící *Petronius Turpilianus*, který prosazoval

nový postoj vůči provincii. Začala éra diplomacie. Prosazovat se začal i nový životní styl, romanizace (Webster, 1978: 102).

3.3 Závěr

Průběh záboru Británie tedy nebyl všude stejný. Velký vliv na postup římských vojsk měla geografie země a v neposlední řadě také organizace místních kmenů. U těch s centrální organizací probíhal zábor rychleji. Také zde nebylo potřeba po ovládnutí území nechávat příliš velkou dočasnou posádku, jako bylo třeba na západě země (*Obr.16*). Zdá se, že dobyvatelé jednali při obsazování provincie velmi flexibilně (předpokládá se, že v první fázi okupace nebyly stanoveny přesné hranice) a brali na vědomí rozdílný charakter jednotlivých kmenů (Millet, 2008: 55). Předpokládaný počet vojáků na území Británie je 40 000. Pro takový počet lidí musela dobře fungovat síť zásobování. Jídlo bylo pro vojáky dováženo, ale byli využívány i místní zdroje. Obsazení Británie mělo i další přímé i nepřímé dopady na místní obyvatelstvo. Do Británie se dostávalo spolu s vojskem více římského zboží, s nárůstem jeho množství upadala jeho cena. Elity se předřímskou přítomností zahrnovaly dovezeným luxusním zbožím, to jim zvyšovalo jejich společenský statut. Celá závislost těchto elit na římském vojsku velmi podkopávala jejich sociální status, došlo k destabilizaci místní moci. Velký vliv vojska byl také v administrativě zabraných území. Romanizace přichází i s rekrutováním do armády (Millet, 2008: 60).

4 Romanizace

Řekové naučili člověka být lidským, Římané udělali lidský druh civilizovaným. Nástrojem této civilizace byla romanizace.

(Haverfield, 1912)

(...) Agricola chtěl, aby si lidé žijící rozptýleně a primitivně, a proto náchylní k válkám, rádi navykli na klid a pohodlný život. Proto osobní domluvou a podporou ze státních prostředků je přiměl k tomu, aby budovali chrámy, tržště a domy; přitom chválil horlivé a káral liknavé: tak pochvala a závodění o čest vystřídaly nátlak. Mimoto dal syny předáků vzdělávat ve svobodných uměních, přičemž dával přednost nadání Britannů před pílí Galů, takže ti, kteří ještě nedávno odmítali římskou řeč, toužili si osvojit i římskou výmluvnost. Proto přišel ke cti i náš způsob oblékání a toga se stala obvyklým oděvem. Obyvatelstvo ponenáhlu začalo podléhat lákadlům neřestí, totiž sloupořadím, lázním a vybraným hostinám. A to se u nezkušených nazývalo kulturou, kdežto ve skutečnosti to bylo součástí zotročování.

(Tacitus, I, 21)

Pojem romanizace poprvé v souvislosti s Británií definoval Francis Haverfield ve svém díle *The Romanization of Roman Britain*, které bylo poprvé vydáno roku 1905. Romanizaci vnímá jako proces, kterým byla provincii „dána civilizace“. Tím, co bylo lidem v provinciích dáno, myslí nový jazyk, materiální kulturu, umění, městský způsob života a nové náboženství (Webster, 2001: 211). Romanizaci dělí do dvou fází. V té první dochází ke smazání rozdílů mezi místním a římským, a to hlavně v materiální kultuře, jazyce a politice. Druhá fáze podle něj nenastává nutně vždy. Vyznačuje se ztrátou nacionálního cítění u kmene a ztrátou tradičního vkusu. Celý tento proces měl tedy za úkol vytvořit z různých lidí různých kultur nové Římany. Vznikla tak uniformní kultura. Podle něj se Římané v provincii snažili o obranu hranice a rozvoj dané provincie (Haverfield,

1912: 18). Do své studie však zahrnul jen elitu a městské prostředí (Webster, 2001: 215).

V třicátých letech minulého století Collingwood poukázal na to, že i v těch nejromanizovanějších částech Británie není kultura čistě římská. Jsou v ní jak prvky římské, tak i místní. Navrhuje vnímat tuto kulturu jako synkretickou římsko-britskou. Podotýká také, že je rozdíl v přijetí římských prvků u elit na jedné straně a u venkovského obyvatelstva na straně druhé (Webster, 2001: 105).

V sedmdesátých a osmdesátých letech minulého století viděla nativistická škola romanizaci jako příval, který dočasně přijel do módy a který ponechal pod povrchem nepoškozenou keltskou kulturu. Římský vkus byl podle nich využíván ryze prakticky na veřejnosti, ale za zavřenými dveřmi podle nich většina Britonů odmítala být Římany (Webster, 2001: 105).

Tento postoj se však neujal a v devadesátých letech v reakci na tuto školu se Martin Millett vrátil k Haverfieldovým tezím, které přepracoval. Svou publikaci, *The Romanization of Britain: An Essay in Archaeological Interpretation*, poprvé vydal v roce 1990. Ve svém díle tvrdí, že je třeba brát romanizaci spíš jako změnu, na které se podílí obě strany, než jako vliv jakési čisté kultury na ty další. Římská kultura přicházela do styku s místními a společně vytvořily syntézu. To je dle Milletta proces kulturní změny, který dnes nazýváme romanizací. Tudíž romanizace je dvojsměrný proces akulturace (Millett, 2008: 1). Dle jeho pojetí tento proces probíhal tak, že místní elitě bylo dána moc a oni ji vykonávali v souladu s římskými zvyky, a skrze římskou materiální kulturu si upevňovali svou sociální pozici. Postupně byly tyto římské prvky přejímány a napodobovány i níže postavenými vrstvami (Millett, 2008: 59). V tomto pojetí není romanizace něco pasivně přijímaného, jak původně tvrdil Haverfield, ale aktivně vytvářeného místními lidmi. Jeho dílo dodnes zůstává nepřekonaným, přestože je mu vyčítáno, že se málo věnuje nejnovějším archeologickým poznatkům.

4.1 *Vznik a rozvoj měst*

4.1.1 *Důvody vzniku měst*

Nejcharakterističtějším fenoménem spojeným s romanizací je vznik a rozvoj měst (*Obr.17*), a to takových jaké známe i z dalších částí říše (Millett, 2008:69). Odehrával se zde veřejný život, proto v těchto městech nesmí chybět veřejné budovy, bývají opevněná a mají pravoúhlou síť ulic. O počátcích měst v Británii se však dosud vedou diskuze. Je možné, že ke vzniku měst dopomohl vliv armády. Jednou z navrhovaných možností je vznik vesnice (*vici*) nedaleko vojenského tábora, která by měla z přítomnosti vojsk ekonomický prospěch a po odchodu vojsk by si svůj vliv udržela. Tuto domněnku však někteří badatelé nepřijímají (Millett, 2008: 74). Podle Milletta (2008: 66) vznikaly první *civitates* (správní celky jednotlivých kmenů) v souvislosti se začleňováním místních elit a jejich kmenových království do římského správního systému. Tím pádem, dle jeho názoru, vznikly první *civitates* na jihu a východu země. Římané zde pověřili místní vůdce výběrem daní. Byla tím zachována kontinuita s předřímskou tradicí. Římané se v nově získaných územích snažili posílit stávající struktury. Předpokládá se, že nově vzniklé fortifikace byly umístěny ve vztahu s předchozími politickými centry, protože skrze ně pokračovala funkce správního centra. Protože před obsazením Británie nebyly všechny oblasti stejně centralizované a rozvinuté, liší se i způsob vzniku měst. Oblasti severní a západní nebyly před příchodem Římanů tolik centralizované, byla tu více potřeba vojenská přítomnost. V prvních letech po obsazení Británie mohl být přechod na toto nové uspořádání povzbuzován obchodem a vojenskou službou, které vyžadovaly značnou dávku mobility (Millett, 2008: 67). Města jako je Exeter a Wroxeter vznikly v místech tábora legií (Millett, 2008: 75). Samotné oblasti, kde byla armáda přítomna jen krátce se velmi špatně dokládají. Města jako je Silchester a Verulamium mají centrum v místech původního oppida, v Silchesteru byly pod *forem* nalezeny pozůstatky struktury, snad budovy *principií*. Toto je však ojedinělý doklad. Jindy se přítomnost předchozího vojenského osídlení nedá archeologicky doložit, zvláště šlo li o dočasné tábory. Nálezy vojenského vybavení totiž nemusí nutně znamenat, že zde byl původně vojenský tábor.

Nálezy ze Silchesteru, který byl centrem Cogidubnova království, naznačují, že zde byly postaveny veřejné budovy klasického stylu již před římským ovládnutím. Jsou zde zbytky budovy s dvorem, který byl původně interpretován jako *forum*. *Fora* však byla stavěna až po změně statutu jako symbol nového uspořádání (Millett, 2008: 84). Tento příklad ukazuje přechod k římské architektuře ještě před tím, než toto mohlo být Římany nakázáno. Millett (2008: 82) se domnívá, že mohlo jít o soutěžení mezi elitami, které si svou prestiž dokazovali tím, že stavěly veřejné budovy (dedikační nápisy vždy zmiňují jednotlivce). Římané tedy zahrnují do administrativy již existující centra (v oblastech, kde tato centra byla), jejich přeměna byla spontánním výsledkem interakce mezi nimi a Římem, ne přesně řízeným procesem.

4.1.2 Charakteristika měst v Británii

První příklady měst, postavených podle římských zásad, jsou *coloniae*, jejichž plán vychází z uspořádání vojenských táborů. Základem jsou dvě na sebe kolmé komunikace, které vybíhají do čtyř bran. V místě jejich křížení je obvykle *forum* (pozice *fora* nebývá v Británii vždy přesně dodržována, ale vždy je umístěno v centrální části města). Dále jsou zde umístěny budovy jako například obchody, lázně, chrámy, domy, které tvoří *insulae*. Pokud v místě výstavby už nějaká budova stála, byla buď zdemolována, nebo vhodně začleněna do nového plánu jako například chrám v Camulodonu (Liversidge, 1968: 35). Přesný plán nebyl ve větší vzdálenosti od centra úplně dodržován (Silchester má nepravidelný oktogonální půdorys).

Forum mělo v Británii jednodušší uspořádání, než jaké známe ze Středomoří. Typické *forum* bylo nalezeno v Silchesteru (Obr. 18). Spolu s přiléhajícími budovami zabíralo prostor velikosti asi 84 x 95 metrů. Bylo ze tří stran kryté *porticem*, vstupovalo se na něj od východní strany monumentální bránou. Celou čtvrtou stranu (tedy tu východní) zabírala *basilica*. Vstupovalo se do ní z vnitřní strany *fora*, její podlahy byly zdobeny mozaikami, jak dokládají nálezy *tesser*. Ze Silchesteru známe také dobrý příklad provinciálních lázní (Obr. 19). Jejich vznik je datován do období vlády císaře Nera. Vstupovalo se do nich *porticem*, za ním byla *palestra* a dále se nacházely místnosti, za sebou seřazené v pořadí

apodyterium, frigidarium, tepidarium, caldarium. Tyto lázně byly používané bezmála 300 let, mají šest stavebních fází (Liversidge, 1968: 45).

Domy se od Středomořské oblast liší (Haverfield se domníval, že je to kvůli jinému klimatu), v Británii se objevuje několik typů domů.

Podlouhlý typ domu (Strip house) má obdélníkový půdorys (*Obr. 20*). Vchod byl situován v té užší části a ústil směrem do ulice, na této straně byl nejspíše umístěn obchod pak následovala dílna, dále obytné prostory a za nimi byl malý dvorek. Tento druh domu známe z Caerwent (*Venta Silurum*), kde se na zbytcích zdí dochovala vrstva bílé omítky a v místnosti, která byla identifikována jako dílna, byly nalezeny mlýnské kameny.

Rozsáhlejším typem domu je takový, do kterého se vchází koridorem, a má centrální dvůr, který byl používaný jako zahrada (*Obr. 21*). V prostoru dvora byl nalezen i podstavec oltáře či sochy, kolem dvora byl peristyl. V tomto typu domu se objevují mozaiky i nástěnné malby, které vycházejí plně z římské tradice, a to jak technikou, tak stylem (Liversidge, 1968: 77).

Divadla se v Británii stavěla vzácně, většinou jako součást nějaké větší stavby, či v souvislosti s vojenským osídlením (Jones, 2004: 177). Akvadukty jsou běžnou záležitostí, ale šlo o jednoduchý typ trubek uložených pod zemí (Jones, 2004:177). Chráněná byla města zpočátku jen náspem a příkopem, ve třetím století se objevuje kamenné opevnění.

4.1.3 Coloniae

Úmyslné zakládání nových administrativních center reprezentuje vznik čtyř *colonií*. U tohoto druhu osídlení bývá vyzdvihován fakt, že tím byly Britonům ukázány výhody římského způsobu života (Millett, 2008: 85). Tak začaly vznikat veteránské *coloniae*, a to Lincoln, Gloucester a Colchester. Zde žili veteráni, jak bylo podle římského pravidla usazovat veterány v právě získané provincii, aby byli co nejdále od centra a nemohli tak vytvořit vlivnou politickou sílu, zvykem. Jejich přítomnost v provincii byla také přínosem pro romanizaci (Millett, 2008: 87). Obyvatelé *coloniae* měli římské občanství. Colchester byl založen jako první

římské město na území Británie v roce 49 po Kristu (Jones, 2004:171)(Obr.22). Legionářský tábor byl umístěn v blízkosti předřímského centra. Archeologicky se zde povedl dokázat přechod mezi vojenským a civilním využitím budov. Předpokládá se, že sem byli umísťováni veteráni, kteří skončili vojenskou službu do roku 60 po Kristu (Jones, 2004: 171). Kolem roku 60 po Kristu byl ve východní části *colonie* ponechán volný prostor o rozměru 180 x 120 m, v němž se nejspíš původně nacházel chrám (Fishwick, 1997: 34), který nebyl dokončený a v průběhu Boudiccina povstání byl vydrancován, *basilica* a divadlo (Millett, 2008: 87). Jednalo se nejspíše o chrám Božského Claudia proto se předpokládá, že jeho stavba započala již roku 54 po Kristu, kdy císař zemřel (Jones, 2004: 171). Lincoln byl centrem kmene Corieltauvů, jeho prosperita trvala dokud jeho funkci nepřebíral Leicester. Je zřejmé, že se tyto jednotlivé veteránské *colonie* navzájem lišily.

4.1.4 Municipium

Jediným doloženým příkladem je Verulamium, ale je možné, že tento status měl nějakou dobu Londýn a York, jejichž obyvateli byli *peregrinae*, provinciálové (Jones, 2004: 166). Ve Verulamiu je doložena předřímská fáze; jak již bylo zmíněno, šlo o typ teritoriálního *oppida*. Již v tomto období se zde objevila řada za sebou jdoucích pravoúhlých dílen *insula XIV*, která by mohla mít předobraz ve vojenské architektuře (Millett, 2008: 69). Při Boudiccině rebelii bylo však Verulamium poničeno (Jones, 2004: 171). Kolem roku 80 po Kristu už jde o město s pravidelnou sítí ulic, rozsáhlým komplexem fora a basiliky (soudní, administrativní a obchodní centrum).

4.1.5 Londýn

O počátcích Londýna toho mnoho nevíme. Tacitus o něm na přelomu roku 60/61 píše, že ještě není *colonií* (Obr.23). Z období invaze odtud nemáme žádné důkazy vojenské přítomnosti. Rozvoj tohoto města je předpokládán kolem roku 61 po Kristu, nejspíš kvůli obchodu. Je možné, že se zde usadily komunity obchodníků z ciziny, tomu by odpovídalo umístění města při křížení cest (Millett, 2008: 89).

Výhodou tohoto centra také bylo, že leželo relativně daleko od ostatních *civitates*, to mohlo zaručovat neutrální území pro obchod, které nebylo ovlivňováno místní elitou. Po Boudiccině revoltě se zdá, že se centrum provincie přesunulo z Camuloduna do Londinia. Byla zde nalezena budova, identifikovaná jako palác místodržícího. Důvodů, proč právě zde sídlil místodržící, se nabízí více. Vhodná byla jistě jeho poloha na neutrálním místě, systém cest, ekonomická prosperita (Millett, 2008: 91). V posledních třiceti letech prvního století po Kristu zde vzniklo *forum* a palác. Ve Flaviovském období byla postavena většina centra. Byly postaveny lázně v Huggin Hill, které se vyznačovaly vysokou kvalitou provedení, a nejspíše vznikly kvůli návštěvě císaře Hadriána v provincii. Dále zde byl postaven první amfiteatr. Západně od lázní byl nejspíše náboženský komplex. Byly zde nalezeny dva oltáře a zdá se, že tu původně byly dva chrámy: chrám Isis a chrám Jupiterův (Creighton, 2006: 105). Ekonomický prospěch administrativního centra byl podpořen tím, že se sem stěhovali provinciálové. Zdá se, že byl Londýn (*Obr.24*), stejně tak jako města ve Středomoří, rozdělen do několika sociálně-administrativních celků, z nichž každý měl svou vlastní svatyni (Creighton, 2006: 106).

4.1.6 Závěr

Romanizace v sídlištní rovině neprobíhala ve všech částech země stejně. Nejlépe na tom byly oblasti, které byly v předřímském období centralizované a zároveň nebyly zničeny římskou armádou. Takové příklady najdeme na území kmene Catuvellaunů. V centralizovaných oblastech, které byly však později zničeny římskou armádou, jako například kmen Icénů, se města rozvíjela velmi špatně. V oblastech, které předtím nebyly centralizované začala po záboru vznikat elita, a následně zde zpožděně vznikala města. Na území, které bylo déle okupováno armádou, vznikla vojenská zóna s omezenými městy (Millett, 2008: 100). Města kopírovala římské předlohy, měla stejná pravidla pro jejich řízení (Jones, 2004: 166). Převzetí nového způsobu vlády nad městem symbolizuje stejné rozmístění veřejných budov, jak to známe z římského světa (ty nejdůležitější jsou v centru). Veřejné budovy většinou stavěla aristokracie, která si také zvyšovala svou prestiž. Stavba monumentálních budov sloužila také jako vyjádření nové identity u elit, které převzaly římskou administrativu.

4.2 *Villae*

Vznik *Villae* na území Británie také souvisí s romanizací. Mohly být imitací, která by reflektovaly majitelovo přání být vnímán jako příslušník určité římské kultury či římského způsobu života (Ellis, 1995: 164). *Villa* v Británii tedy sloužila také jako nástroj prezentace. Ukazovala bohatství majitele a jeho moc (Millett, 2008: 93). Ellis (1995: 164) se zamýšlí nad tím, jestli některé části *villae* nebyly do komplexu zakomponovány jen proto, že se to sluší, aniž by majitel měl potřebu je využívat, stejně tak jako mohlo u mosaik a maleb dojít k nepochopení výjevu. Vznik *villae* je na území Británie novým fenoménem, objevují se brzy po římské invazi, a to na jihu a východě, v oblastech, kde se rychle rozvíjela města. Okolo Verulamia, Sussexu a v oblasti Kentu.

Villa v Park Street (*Obr. 25*) byla postavena kolem roku 65 po Kristu na místě původního předřímského osídlení. Jde o typ s předním *porticem*, za kterým je prostor rozdělen do pěti místností. Celá villa je podsklepená. Rané *Villae* jsou dalším dokladem romanizace místních elit, ukazují, jak přejaly římský způsob vyjádření moci skrze majetek (Millett, 2008: 94). Protože *villae* zde nemají žádnou fázi, na které by se dal doložit vývoj v souvislosti s postupným bohatnutím, dá se předpokládat, že to není důkaz zbohatnutí majitele, ale naopak on musel investovat nemalé peníze na její stavbu. Toto nové uspořádání nebylo efektivnější než původní předřímské, nová stavba měla nejspíš reprezentativní funkci (Millett, 2008: 96). Ne všechny *villae* jsou romanizované, dokonce i na jihu někteří majitelé pokračují v používání tradičního kulatého a polo-rektagulárního typu budovy (Shotter, 2004: 76-77).

Ve 2. století po Kristu se objevuje *villa s porticem*, na jehož koncích je po obou stranách místnost. Celá obytná část pak může mít tvar písmene U či H (Scullard, 1979: 115). *Villa* v Ditchley (*Obr. 26*) vznikla na počátku druhého století, vstupovalo se do ní pravděpodobně východním křídlem, z něj vedly schody na verandu. Původně byl prostor ve tvaru písmene U rozdělen do osmi místností (Liversidge, 1968: 245).

Dalším typem *villae*, který byl používán na konci 3. a ve 4. století, je typ s dvorem, do kterého se vstupuje skrze bránu. Do hlavní budovy se vstupuje přes dvůr, ten je i po stranách obklopen místnostmi. Některé z *villae* tohoto typu vznikly (Obr. 27) z předcházejícího (Spoonley Wood). Tento typ se objevuje i v Germánii a Galii (Liversidge, 1968: 251). *Villae* nemají na rozdíl od Středomořského prostředí *atrium*, ale v raných stavbách jako je Fishbourne se naproti vchodu objevuje apsidovitě zakončená místnost, která mohla plnit funkci uvítací místnosti (Ellis, 1995: 166).

Villae často obsahovaly lázně, které byly umístovány na různá místa, mohly být součástí *villae* nebo také mohly stát samostatně. Reprezentativní funkci podtrhuje také výzdoba interiéru. Z mnoha *villae* se však dochovaly fragmenty maleb, nejlepší příklady jsou v Lullingstone v nymfeu. Jsou zde zobrazeny tři vodní nymfy. Ta nejlépe zachovaná (Obr. 28) má oblečený žlutý plášť, náhrdelník a náramky. Kolem hlavy má aureolu, zelené lístky a diadém. Její obličej se provedením vyrovná římskému (Liversidge, 1968:277). Malby jsou ryze římské bez vlivu místního umění. Také se dochovalo velké množství podlahových mosaik. Jednobarevné bývají většinou z červených tesser. Dále se objevují mosaiky s geometrickým motivem a mosaiky s figurálním a florálními motivy. Příkladem můžou být mosaiky z Chedworth, kde jsou dochovány tři postavy, symbolizující roční doby, a vodní nymfy. V Bignor je mosaika se zobrazením tmavovlasé Venuše, eroti hrající si na gladiátory (podobný motiv je na malbě v domě Vettiů v Pompejích), Ganymédes unášený orlem (Obr. 29) a tančící mainady. Výjevy čerpají z klasické mytologie, otázkou však zůstává, nakolik byly tyto výjevy pochopeny a nakolik jen kopírovány podle klasických vzorů.

4.3 Romanizace v materiální kultuře

4.3.1 Sochařství

V sochařství se objevují obě tradice, keltská i romanizovaná, ovšem i u té druhé kategorie nejsou mnohá z těchto děl plně klasická, vykazují různé provinciální prvky (nejčastěji se to objevuje u oděvu zobrazovaného). U elit se i v tomto odvětví objevuje tendence skrze toto umění vyjadřovat své sociální postavení a identitu. Používání klasických forem bylo opět záležitostí prestiže (Millett, 2008: 114-117).

Příkladem první tradice je reliéf z Bath, který velmi schématicky zobrazuje tři ženy, snad bohyní matek či *Suleviae* (Obr.30) v lokální tradici. Ženy mají ruce na hrudi, jsou oblečené do sukní, obličej je velmi jednoduše provedené (Aldhouse-Green, 2004:202). Motiv bohyně matky se objevuje také na votivním reliéfu z Cirencesteru (Obr.31), jenž je do určité míry romanizovaný. Jsou zde zobrazeny tři sedící ženy oblečené v plášti, které mají na kolenou misky s ovocem. Celé zobrazení je ale přísně frontální. Jejich oblečení je zobrazeno trochu schématicky. Více romanizovaný je další reliéf z Cirencesteru (Obr.32), který zobrazuje stejné téma jako dva předešlé. Bohyně jsou však obklopené dětmi a pro výjev je použita volná kompozice, vycházející z klasických vzorů. Haverfield (1915:142) navrhuje, že prostřední figura mohla být inspirována postavou *Tellus* z *Ara Pacis*. Objevují se i importy ze Středomoří, příkladem je výzdoba z londýnského Mitrea.

4.3.1.1 Náhrobky

Důležitým pramenem pro poznání společnosti jsou náhrobky. Ilustrují důležité aspekty života v římské Británii jako je umění, jazyk, oblečení obyvatel. Jsou také důležitým ukazatelem romanizace v provincii. Při studiu náhrobků v Británii je nutné si uvědomit, že většina pohřbů (v tomto období šlo převážně o kremaci) byla buď neoznačená, nebo měla náhrobek z materiálu, který se nedochoval

(*například* dřevo). Soubor, který máme dnes k dispozici, je velmi úzkým výčtem původního materiálu. Jde o stély, které jsou většinou obdélníkovitého tvaru popsané jednoduchým komemorativním nápisem, ale mohou být také zdobené figurativním reliéfem umístěným ve vrchní části stély. Majitelé většinou bývají vojáci a jejich rodiny, proto většina těchto nálezů pochází z oblastí, kde byla armáda nejdéle to je na západě a severu země. Je tedy problematické dokládat na nich romanizaci, jelikož jejich majitelé nebyli provinciálové (Hope, 1997:248). Na stélách bývá zobrazen zemřelý. Zobrazení tváře a postavy je standardizované a moc nám o mrtvém neřekne. Důležitější bývá zobrazení oděvu, nástrojů či atributů, které má při sobě a poukazují na jeho společenský status a identitu.

Většina náhrobků s figurálním vyobrazením zobrazuje celou postavu; V prvním a druhém století bývají vojáci také zobrazováni celou postavou, jejich službu dokládá výstroj a výzbroj, se kterou jsou zobrazováni. Takovéto náhrobky jsou po celé provincii. Nejznámějším je náhrobek centuriona *Marca Favonia Facila* v Colchesteru z legie *XX Valeria Victrix* (Obr.33). Zobrazení celé postavy se objevuje i u civilního obyvatelstva, jako byla například *Iulia Brica* a její dcera v Yorku.

Zobrazení jezdců pochází většinou z prvního století a je ovlivněno klasickými prototypy, jako je *Dexileova* stéla. Jezdec je zde zobrazen sedící na koni s napřaženým kopím, chystající se zabít nahého barbara, který leží pod ním. Paradoxem je, že takhle bývají zobrazeni příslušníci auxiliárních jednotek, jako například *Dannicus* pocházející z *Germanie Superior*, jehož stéla byla nalezena v Cirencesteru (Obr.34).

Dále se hlavně v oblasti Chesteru na konci druhého století a ve třetím století objevuje zobrazení mrtvého ležícího na lehátku při hostině. Příkladem je náhrobek *Curatia Dinysia* (Obr.35). Přestože jde většinou o náhrobky vojáků a jejich rodin, vyobrazení na nich bývají provedena v různé kvalitě a s různým stupněm romanizovanosti (Hope, 1997: 257).

4.3.2 Keramika

Obchod s *terrou sigillatou*, která byla dovážena z Galie, je signifikantní pro rozvinutou ekonomiku a ukazuje stupeň romanizace (Collingwood, Richmond, 1969:235). Tyto importy pocházejí z období 1. a 2. století po Kristu, jedná se tedy o výrobky z galských dílen, a to Montas a La Grafesenque v prvním století, na jeho konci je vystřídaly dílny v Les Martes de Veyre a Lezoux. V poslední čtvrtině druhého století byla do Británie dovážena keramika rýnského typu (Rhenish ware). Jde převážně o picí nádoby s černým leštěným povrchem, které byly vyráběny v oblasti Cologne. Jejich obliba pokračovala i ve třetím století, kdy se na území Británie objevují dílny, které vyráběly podobnou keramiku. Tyto dílny se objevují převážně v údolí Nene, Colchesteru a Yorkshire (Frere, 1973:289). Jediná doložená místní dílna, která vyráběla *terru sigillatu* je v Colchestru.

V údolí Nene začíná kolem roku 150 produkce keramiky, typu Castor (*Obr. 36*). Ta pokračuje až do pátého století. Keramika typu Castor má tmavý lesklý povrch, a je obvykle zdobena loveckými motivy metodou barbotino. Ve vyobrazeních na těchto číších se mísí inspirace z kontinentu a kreativita místních hrnčírů, vzniká tak zajímavá syntéza (Frere, 1973: 318). V jižní a východní Anglii byla distribuována *mortaria* spadající do keramiky typu Castor. (Mortaria bývají často vnímána jako symbol převzetí římského způsobu života).

Ve třetím a čtvrtém století byl velmi omezen dovoz keramiky. Místní dílny se specializovaly na výrobu buď užitkové keramiky, nebo produkovaly keramiku, která nahrazovala dovoz té luxusní (Millet, 2008, 165). Některé dílny se specializovaly pouze na výboru *mortarií*, příkladem takové dílny je Hartshill. Nové dílny vznikají i v místech vesnického osídlení. Dochází k decentralizaci produkce (Millet, 2008:169).

4.3.3 Závěr

Romanizace v materiální kultuře opět souvisela s poptávkou elit. Millet (2008:113) vnímá předřímské umění jako systém symbolů, souvisejících s vyjádřením sociálního statutu elit (šlo o vojenské elity), skrze něž elita

vyjadřovala svou moc. V provinciální společnosti bylo potřeba najít jiné způsoby vyjádření svého vysokého statutu. Elity proto přebíraly římský způsob života (nebo se tak alespoň na veřejnosti prezentovaly). Římsko-Britské umění není čistě klasickým nebo provinciálním (stejně tak jako umění i jiných provincií). Británie ležela na okraji Římské říše, její kulturu je tedy třeba srovnávat spíše s kulturou ostatních provincií, než přímo s římskou. Umění Británie není ukázkou jen zručnosti řemeslníků, ale také vkusu zadavatelů (Millett, 2008:117).

4.4 Romanizace náboženské sféry

Náboženství je konzervativní fenomén. S příchodem romanizace se v Británii způsob vyjádření jevů ze světa nadpřirozena ustaluje, kodifikuje a rozšiřuje. Formalizuje se architektura svatých míst, pojmenování božstev, ikonografické náměty etc., stejně jako u ostatních západních provincií (Aldhouse-Green, 2004: 194).

4.4.1 Římsko- britské svatyně

Nejranější archeologický doklad náboženské změny máme po claudiovské invazi, kdy byla již zmíněná svatyně v Hayling Island (*Obr. 37*) přestavěna do kamene, udržela si však svůj půdorys, skládající se z vnitřního kruhu a vnějšího ohrazení tvaru pravidelného čtyřúhelníku. Toto ohrazení bylo provedeno formou *porticu*. Vnitřní svatyně měla *cellu*. Na konci prvního století po Kristu vznikl také chrámový komplex v Bath. Byl zde horký pramen, kolem kterého vznikla svatyně, dále impozantní chrám (ten bude popsán v další podkapitole) s vnějším oltářem, celé obeháno *porticem*. Celý tento komplex byl zasvěcen bohyni Sulis, uzdravující bohyni, neboť se věřilo, že tento horký pramen léčí (Aldhouse-Green, 2004:200). Je možné, že tato bohyně byla uctívána staletí před příchodem Římanů, ti ji pak připodobnili k bohyni Minervě a vytvořili synkretické božstvo Sulis Minerva. O původu jména Sulis se Aldhouse-Green (2004:201) domnívá, že jména tohoto typu stejně tak jako nová ikonografie jsou produktem římské přítomnosti, jsou totiž snahou Britonů vytvořit alternativní náboženské vyjádření jako protiváhu k tomu římskému.

Další vodní bohyní byla Coventina z Carrawburgh (*Obr. 38*) také byla uctívána jako pramen. Na začátku druhého století po Kristu u tohoto pramene vznikla nádrž, protože zde pravděpodobně sídlila vojenská jednotka. Kolem roku 130 zde však začalo vznikat nové náboženské centrum. Nálezy mincí, deponovaných ve vodě, dokládají, že její kult trval do čtvrtého století. U pramene bylo postaveno několik oltářů pro tuto bohyni. Bývá na nich zobrazena jako vodní nymfa.

Samotná svatyně se soustředila kolem posvátného pramene, který ústil do čtvercové nádrže ohraničené zdí. V nádrži bylo opět nalezeno mnoho mincí a ozdob hozených sem jako obětiny (Aldhouse-Green, 2004:207).

Na jihozápadě země máme doklady tzv. galo-římských svatyní. Dnes se dá jen velmi těžko zrekonstruovat, jak přesně vypadaly. Centrální pravoúhlá budova se nejspíš skládala z jedné místnosti, okolo níž byl zastřešený *porticus*. O vnitřní výzdobě svatyní nic nevíme (Hutton, 1998:226). V Británii jakož i v jiných provinciích, vznikala synkretická božstva. Na rozdíl od Galie, kde bylo nejvíce místních bohů připodobňováno k Mercurovi, v Británii byl nejpopulárnější Mars. Známe 22 různých místních bohů, přiřazovaných k Martovi. Například na severu země byl uctíván Mars Camulos, Mars Thingsus and Mars Cocidius. Mars Lenus v Caerwent byl uctíván jako léčitel. Apollón byl připodobněn k místnímu bohu hudebníkovi Maponovi. Bohyně Minerva je připodobňována k Sulis. Objevují se zde i synkretická božstva, převzatá z Galie. V přiřazování jednotlivých místních bohů k jejich římským protějškům vidí Hutton (1998:212) spíš nahodilost, než nějaké promyšlené schéma.

4.4.2 Galská božstva v římské Británii

Britská bohyně Sulis se objevuje také Porýní, stejně tak jako v Británii se objevuje mnohé z kontinentální náboženské tradice. Mnoho kultů vděčí za své rozšíření armádě či obchodníkům. Do Británie si našel cestu na kontinentu velmi oblíbený kult *Deae Matres*, které bývají zobrazovány jako tři ženy pečující o děti, oblečené do galského *sagum*, doprovázené většími dětmi, nebo nesoucí košíky s ovocem. Jejich svatyni máme doloženou v Cirecesteru. Nejčastěji se však v západních provinciích objevovat kult bohyně Epony.

4.4.3 Císařský kult a římská božstva

Coloniae měly chrám Capitolské trojice (Jupiter Optimus Maximus, Juno, Minerva). Císařský kult máme doložený v Camulodonu, kde stál chrám *Templum Divi Claudii*, který, jak již bylo zmíněno, začal být stavěn po smrti císaře roku 54 po Kristu. Je možné, že v chrámu složil jako kněz místní kmenový vůdce, který tak vyjadřoval svou loajalitu vůči Římu. Chrám s oltářem byl pro místní něčím

tak cizím, že se stal symbolem protiřímské strany a během Boudiccina povstání byl velmi poničen. Poté byl opraven, ale jeho význam upadl, protože hlavním městem provincie se stal Londýn. Sem se také přesunulo centrum kultu, jak dokládá nález nápisu dedikovaného *Numen Caesaris Augusti* provincií *Britannia* (Henig, 2004: 222).

Nejlepší doklad císařského kultu máme z Bath, z chrámu Sulis Minervy (*Obr. 39,40*), vodní bohyně. Jde o běžný klasický chrám římského stylu s korintskými hlavicemi sloupů, které jsou datovány do fláviovského období. Dochovaly se části výzdoby jeho štítu. Uprostřed je vyobrazena maska, která vykazuje prvky jak zobrazení tváře Gorgóny, tak hlavy boha Neptuna, celá maska je vlastně štít ohraničený dubovým věncem. Výjev by se dal interpretovat jako zobrazení římského *clipeus virtutis* a *corona civica*. Celý štít drží dvě *Victoriae*, které stojí na globech, za nimi v rozích jsou dva tritóni (na každé straně jeden). Nad štítem je hvězda. Výjev by mohl znamenat vítězství v říši Minervy, tj. na zemi, a také na moři. Hvězda by mohla znamenat zbožštění císaře. Tedy celý výjev by mohl být dáván do souvislosti s kultem císaře, přestože celý chrám je zasvěcen bohyni Sulis Minervě (Henig, 2004: 223-224). Dále byla nalezena hlava kultovní sochy z pozlaceného bronzu (*Obr. 41*). Jde o dokonalý příklad umění raného principátu a oltář věnovaný místním spolkem.

Ostatní posvátná místa v Británii bývají menší a mají méně římských prvků (Henig, 2004: 224). Například z chrámu Mercura v Uley (*Obr. 42*) se dochovala hlava kultovní sochy, která je vytvořená pod vlivem Praxitela, ale vytvořil ji místní umělec. S dalšími důkazy uctívání římských božstev se na území Británie setkáváme díky působení armády, která představovala jakýsi římský mikrokosmos (Henig, 2004: 225).

Objevují se oltáře dedikované Jupiterovi (nálezy z Maryportu). Mezi další bohy, kteří se objevují na oltářích z vojenských stanic, patří také Apollón, Mars, Minerva Diana, Herkules, Sol a personifikace jako *Victorie*, *Genius loci*, *Fortuna*, *Salus* a personifikace Romy a Británie. O to, kteří bohové byli uctíváni, nás také informují destičky, na kterých lidé prosili o nějaký druh potrestání osob, vůči nimž cítili zášť. Formulace na nich vychází z římského pojetí práva- žadatel uvádí

cenu, kterou dává božstvu za splnění aktu, jazyk prosby je velmi přesný a konkrétní (Henig, 2004:228). Doklad konání *suovetaurilií* (obětování prasete, berana a býka) máme z desky z Bridgeness (*Obr. 43*), kde je zobrazen velitel legie *II Augusta* při úlitbě na oltář a dole jsou již nachystána zvířata k obětování. Na oltářích postavených příslušníky armády je vždy zmíněno, že je oltář věnován také pro *numen* žijícího panovníka. Například oltář v Dorchesteru postaveným *Marcem Variem Severem* je dedikován Jupiteru *Optimu Maximovi* a *Numibus Augustorum*. Objevují se i doklady osobní zbožnosti- sošky geniů a penátů.

4.4.4 Orientální božstva

Spolu s vojáky, obchodníky a řemeslníky přišla do Británie také orientální božstva. Dokladem jejich přítomnosti mohou být mimo jiné jejich chrámy. Dobře rozpoznatelné jsou chrámy boha Mithry (původem z Persie), takzvaná Mithrea. V Británii jsou doložena v Londýně a Yorku. Mithrea jsou malé apsidálně zakončené kaple, které měly evokovat jeskyni. Po stranách místnosti byly nejspíše původně lavice, na zadní stěně bývá zobrazen akt tvoření. Bůh Mithra, oblečen po perském způsobu, obětuje býka, skrze tuto oběť vzniká všechen život. V tomto aktu mu pomáhají *Cautes* a *Cautopates*, symbolizující den a život. Fragment tohoto zobrazení se dochoval v Londýně.

Byl zde nalezen také chrám dalšího důležitého orientálního božstva, a to egyptské bohyně Isis (vnímaná jako bohyně matka). Oltář, který byl v Londýně nalezen, jí nechal postavit *Marcus Martianus Pulcher*, místodržící provincie.

Dalším orientálním božstvem, rozšířeným po celé říši byla Kybelé, bohyně přírody pocházející z Malé Asie. S jejím kultem je spojen pastýř Attis, na kterého bohyně žárlila a nakonec ho nechala vykastrovat. V Gloucesteru byl nalezen oltář z vyobrazením Attise, proto se badatelé domnívají, že by tu mohl být jeho chrám. Badatelé se domnívají, že by se Attis mohl ukrývat i v synkretickém božstvu Apollón *Conomaglus* (Henig, 2004: 234).

4.4.5 Závěr

Pohled na míru romanizace náboženské sféry se u různých badatelů velmi liší. Webster a Green se domnívají, že se k místním náboženským tradicím připojilo velmi málo z tradice římské, na druhou stranu Henig a Alcock předpokládají, že náboženství v Británii bylo veskrze romanizované. Oba tyto postoje jsou však příliš generalizující. Zdá se, že stupeň romanizovanosti byl rozdílný nejen v různých oblastech, ale byl odlišný i u jednotlivců (Hutton, 1998:206). Epigrafické nálezy dokládají, že božstva jako je Herkules, Minerva, Jupiter, Mars, Merkur jsou rozšířena po celé Británii. Ze severní části, kde byla přítomna římská armáda, máme doklady uctívání abstraktních věcí jako *Virtutis*, *Victoria*, *Fortuna*. Velmi rozšířen byl i kult císařské božské moci (*numen*). Uctívání orientálních božstev je méně rozšířené; předpokládá se, že souviselo s vojenskými kontexty (Hutton, 1998:208). Přežívání předřímských rituálních praktik dokládá zvyk uctívat jednotlivé prameny, jak naznačují nálezy obětí do nich vhozené. Konečné náboženství římské Británie mělo množství různých chrámů různých formátů, stejně tak mělo více postojů k posvátnému a velké množství božstev ať už místních, klasických či orientálních.

5 Závěr

Romanizací se rozumí kulturní proces, který je oboustranný. Římská složka je dominantní, ale musí se vypořádat s tou místní. Na romanizaci měla svůj podíl armáda, ale i místní elity, dále pak povolání, které vyžadovala mobilitu, jako jsou obchodníci a specializovaní řemeslníci. Romanizace tedy nebyla Římem nijak řízená, docházelo k ní spíše spontánně. Dle Milletta tento proces probíhal tak, že místní elitě byla dána moc – ta ji vykonávala v souladu s římskými zvyky, a skrze římskou materiální kulturu si upevňovala svou sociální pozici. Postupně byly tyto římské prvky přejímány a napodobovány i níže postavenými vrstvami. Není to tedy něco daného, ale aktivně vytvářeného jak vlivy z římského světa, tak i místními obyvateli. Na konci tohoto procesu vzniká synkretická římsko-britská kultura.

Na území Británie se poprvé setkáváme s římskými importy, které se sem dostaly většinou jako obchodní artikl dovážený z Galie v prvním století před Kristem. Vlastnictví těchto importů bylo záležitostí prestiže a týkalo se velmi úzkého okruhu majitelů. Jedná se o nálezy z hrobových kontextů, jako byly amfory typu Dressel 1A a 1B, kovové nádoby a jiné drobné předměty. Datace těchto importů spadá jak do období před, tak i po Caesarově kampani. Z toho tedy vyplývá, že změny, ke kterým v Británii v prvním století před Kristem docházelo, nebyly nejspíše zapříčiněny Caesarovými kampaněmi. Elity se nesnažily napodobovat římský způsob života, ale ten, který měly elity na druhém konci kanálu La Manche. Vzhledem k povaze materiální kultury kmenů před římským obsazením Británie se nedá ještě mluvit o romanizaci, ale o jakési galizaci.

K pronikání římské kultury tedy dochází až s pronikáním vojsk na území Británie za vlády císaře Claudia. Stejně tak, jako byla různá politika Římanů k jednotlivým kmenům a postup vojsk při obsazování země, tak byla jiná i míra a rychlost romanizace.

Důležitým ukazatelem romanizace jsou města. Na jejich vzniku a vývoji se podílela armáda a také místní elity. Západ a sever země vděčí za vznik svých měst armádě. V oblasti jihovýchodní hrají v tomto procesu důležitou roli místní elity. Ty přebíraly nový způsob života, který byl vnímán jako prestižní, a dále z něj těžily. Rozmístění budov podle římského plánu symbolizovalo také nové administrativní uspořádání. Dobrým příkladem převzetí římského způsobu života jsou *villae*, které mají velkou reprezentativní funkci. Objevují se zde stejné typy jako v Galii. Výzdoba, mozaiky i malby vychází z římských vzorů.

S potřebou vyrovnat se s novým uspořádáním se potýkala i materiální kultura. Vzniklo několik dílen imitujících dováženou *terra sigillata* a rýnské zboží. V sochařství se s římským prvkem setkáváme převážně na náhrobcích, i zde však styl není čistě římský. Z uvedených příkladů je patrné, že míra romanizovanosti se v římsko-britském umění velmi lišila. Také na poli náboženství dochází k pronikání římských kultů (například kult zbožštělého císaře), ale také ke vzniku synkretických bohů, jako je Minerva Sulis. Orientální božstva se do Británie dostala prostřednictvím armády.

Británie jako provincie, ležela na okraji Římské říše, její kulturu je proto třeba srovnávat spíše s kulturou ostatních provincií, než přímo s římskou. Na vzniku této kultury se podílela armáda, obchodníci a řemeslníci, ale také místní elity.

6 Seznam použité literatury a odborných pramenů

ALDHOUSE-GREEN, M., Gallo-British Deities and their Shrines. *A Companion to Roman Britain*. ed. Todd, M., Blackwell Publishing Ltd, Oxford. 193- 219.

COLLINGWOOD, R., G., RICHMOND, I., 1969, *The Archaeology of Roman Britain*. Methuen & Cortd LTD, London.

CREIGHTON, J., 2000, *Coins and Power in Late Iron Age Britain*. Cambridge University Press, Cambridge.

7 CREIGHTON, J., 2006, *Britannia: The creation of a Roman province*. Routledge, London.

CUNLIFFE, B., 1975, *Iron Age Communities in Britain: An account of England, Scotland and Wales from the seventh century BC until the Roman conquest*. Book Club Associates, London.

CUNLIFFE, B., 1988, *Greeks, Romans & Barbarians: Spheres of Interaction*. Guild Publishing, London.

CUNLIFFE, B., 2000, *Iron Age Britain*. English Heritage, London.

DARVILL, T., 1987, *Prehistoric Britain*. Routledge. London.

ELLIS, S., P., 1995, Classical Reception Rooms in Romano- British Houses. *Britannia*. Vol. 26, 163-178.

FISHWICK, D., 1997, The Provincial Centre at Camulodunum: Towards an Historical Context. *Britannia*. Vol. 28. 31-50.

FITZPATRICK, A., TIMBY, J., 2002, Roman Pottery in Iron Age Britain. *Prehistoric Britain: The Ceramic Basis*. eds. Woodward, A., Hill, J., D., Oxbow Books, Oxford. 161-172

FRERE, S., 1973, *Britannia: a history of Roman Britain*. Book Club Associates, London.

FRERE, S., FULFORD, M., 2001, The Roman Invasion of A. D. 43. *Britannia*. Vol. 32, 45-55

GOLDSWORTHY, A. ,2010, *Armáda starého Říma*. Přel. Svobodová, H., Vacínová, L., Slovart, Praha.

- HAVERFIELD, F., 1912, *The Romanization of Roman Britain*. Claredon Press, Oxford.
- HAVERFIELD F., JONES, H., S., 1912, Some Representative Examples of Romano-British Sculpture. *The Journal of Rman Studies*. Vol. 2. 121-152.
- HENIG, M., 2004, Roman Religion and Roman Culture in Britain. *A Companion to Roman Britain*. ed. Todd, M., Blackwell Publishing Ltd, Oxford. 220- 241.
- HOPE, V., M., 1997, Words and Pictures: the Interpretation of Romano-British Tombstones. *Britannia*. Vol. 29. 245-258.
- HUTTON, R., 1998, *The pagan Religions of the Ancient British Isles: Their Nature and Legacy*. Blackwell Publishing Ltd, Oxford.
- JONES, M., J., 2004, Cities and Urban Life. *A Companion to Roman Britain*. ed. Todd, M., Blackwell Publishing Ltd, Oxford. 162-192.
- LIVERSIDGE, J., 1968, *Britain in the Roman Empire*. Routledge & Kegan Paul Ltd, London.
- MILLETT, M., 2008, *The Romanization of Britain: An Essay in Archaeological Interpretation*. Cambridge University Press, Cambridge.
- SCULLARD, H., H., 1979, *Roman Britain: Outpost of the Empire*. Thames and Hudson, London.
- SHOTTER, D., 2004, *Roman Britain*. Routledge, London.
- STEWART, P., C., N., 1995, The Roman Creation and Adaptation of an Image. *Britannia*. Vol. 26. 1-10.
- TODD, M., 2004, The Claudian Conquest and its Consequences. *A Companion to Roman Britain*. ed. Todd, M., Blackwell Publishing Ltd, Oxford. 42-59.
- WESTER, G., 1970, The Military Situations in Britain Between A.D. 43 and 71. *Britannia*. Vol. 1, 179-197
- WEBSTER, G., 1978, *Boudica: the British Revolt against Rome AD 60*. B. T. Batsford Ltd, London.
- WEBSTER, G., 1980, *The Roman Invasion of Britain*. Batsford Academic and Edication Ltd, London.
- WEBSTER, J., 2001, Creolizing the Roman Provinces. *American Journal of Archaeology*. Vol. 105, No. 2. 209- 225.

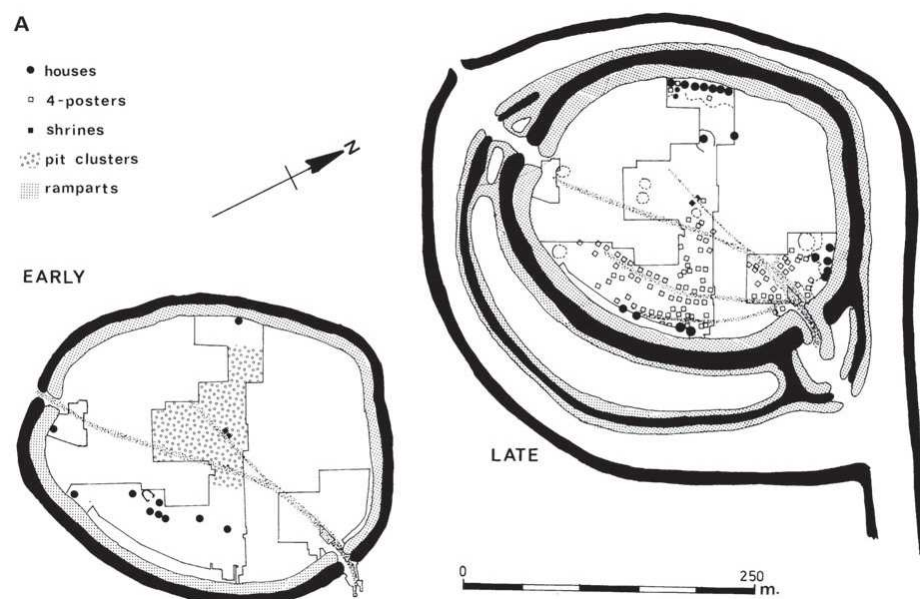
WILLIAMS, J., 2005, Coinage and Identity in Pre- Conquest Britain: 50 BC- AD 50. *Coinage and Identity in Roman Provinces*. eds. Howgego, CH., Heuchert, V., Burnett, A., Oxford University Press, Oxford. 69- 78.

CAESAR, G., I., *Zápisky o válce galské*. Přel. Kalivoda, J., Naše vojsko, Praha, 2009.

SUETONIUS, G., T., *Životopisy dvanácti císařů*. Přel. Ryba, B., Odeon, Praha 1966.

TACITUS, *Život Iulia Agricoly, Z dějin císařského Říma*. Přel. Minařík, A., Hartmann, A., Bahník, V., Svoboda, Praha 1975. 291-328.

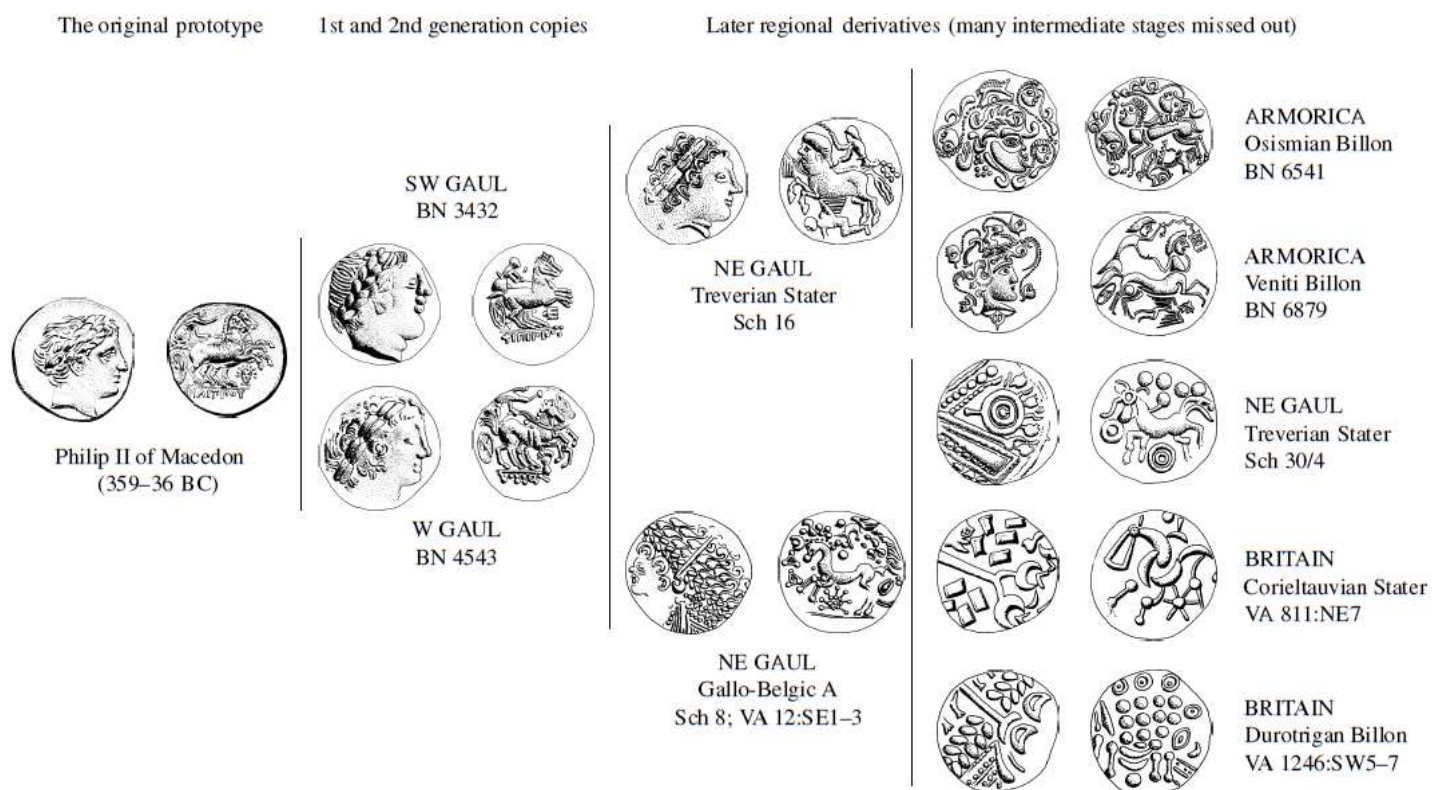
8 Obrazová příloha

Obr. 1 Danebury (Darvill, 1987: 138)

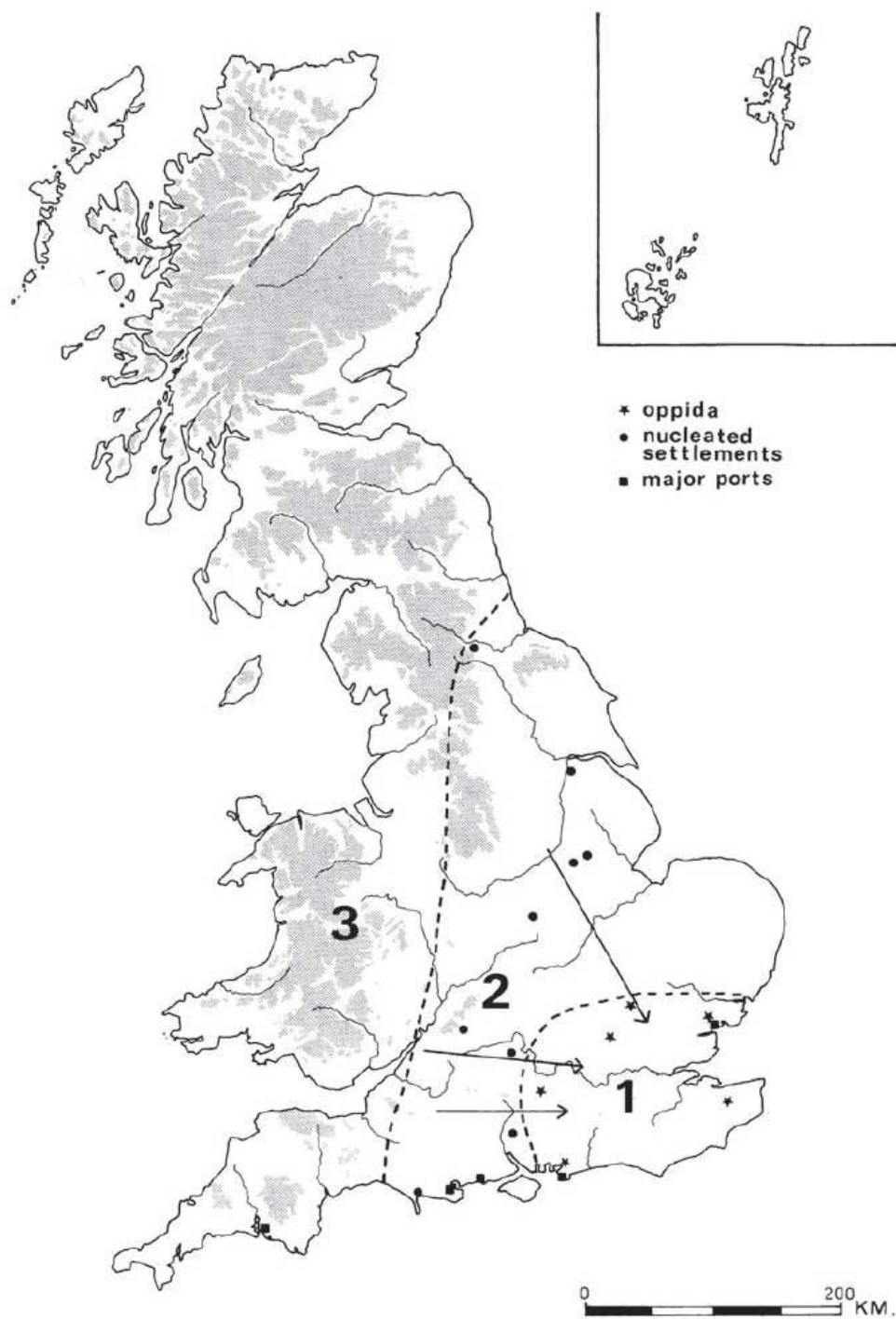
Obr. 2 Silchester (Darvill, 1987:168)

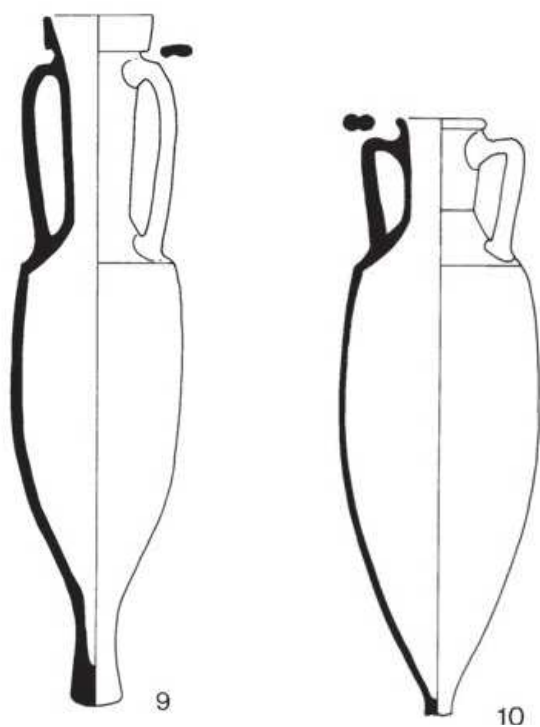
Obr. 3 Vývoj mincovnictví od makedonského prototypu k místním ražbám
(Creighton, 2000: 27)

Obr. 4 Kmenová uskupení na území Británie (Darvill, 1987, 181)

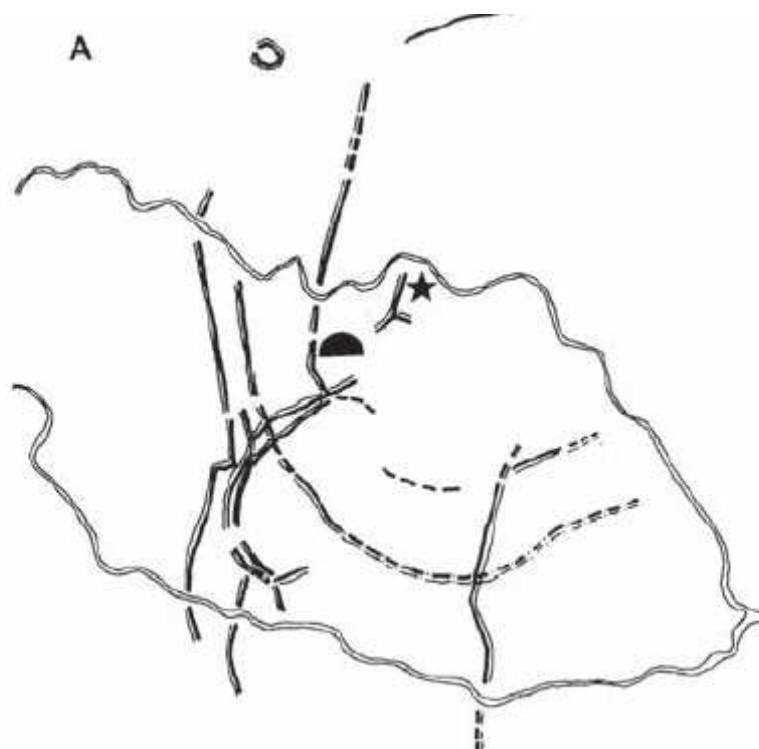
Obr. 5 Rozdělení ostrova na tři hlavní oblasti 1= jádro, 2= periferie, 3= západní část ostrova (Darvill, 1987:167)

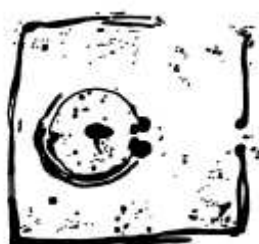
Obr. 6 Amfora 9. Dressel 1A , 10. Dressel 2-4 (Darvill, 1987: 170)

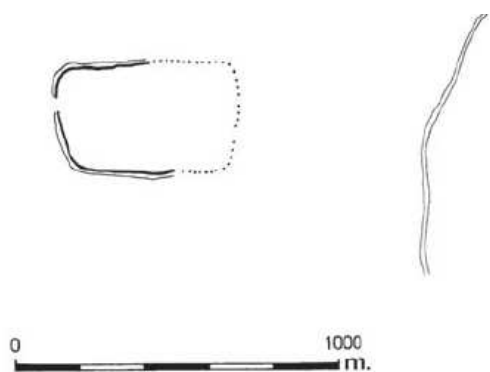
Obr. 7 Hrob z Aylefordského pohřebiště (Creighton, 2000: 200)

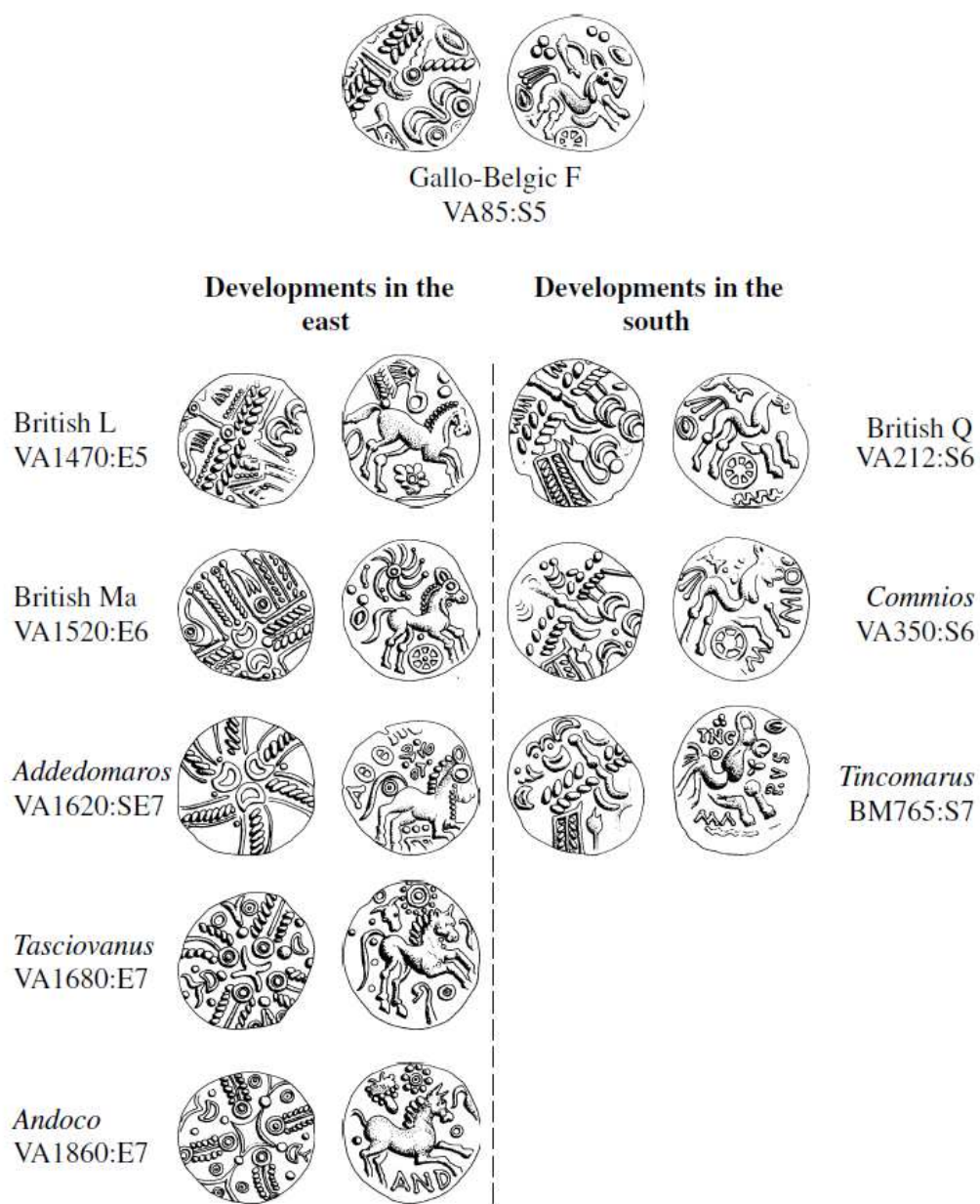
Obr. 8 Camulodonum (Darvill, 1987:168)

Obr. 9 Chrám v Hayling Island (Creighton, 2000, 194)

Obr. 10 Winchester (Darvill, 1987, 173)

Obr. 11 Vývoj mincovnictví v jižním a východním království (Creighton, 2000:65)

Obr. 12 Tincomarova ražba, zobrazení jezdce (Creighton, 2000:102)

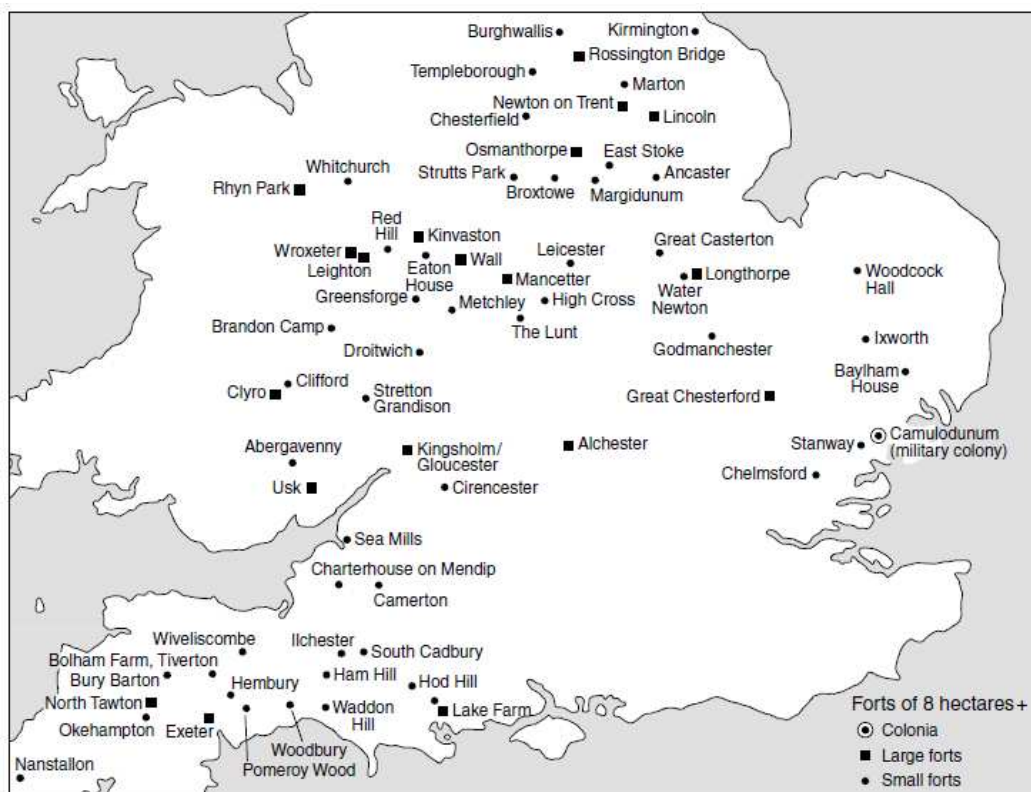
Obr. 13 Epillova ražba (Creighton, 2000: 109)

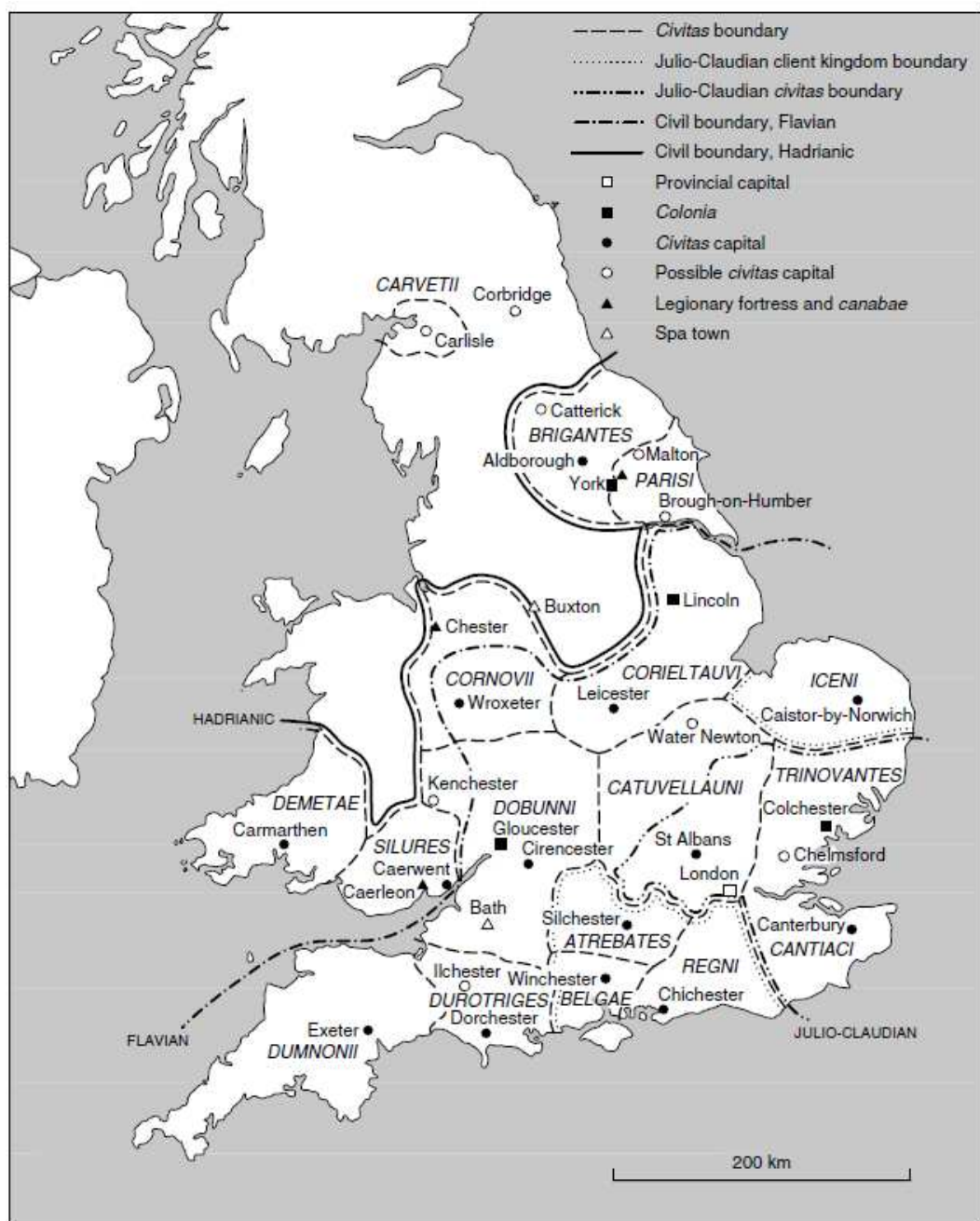
Obr. 14 Cunobelinova ražba, zobrazení Victoriae s torques (Creighton, 2000, 109)

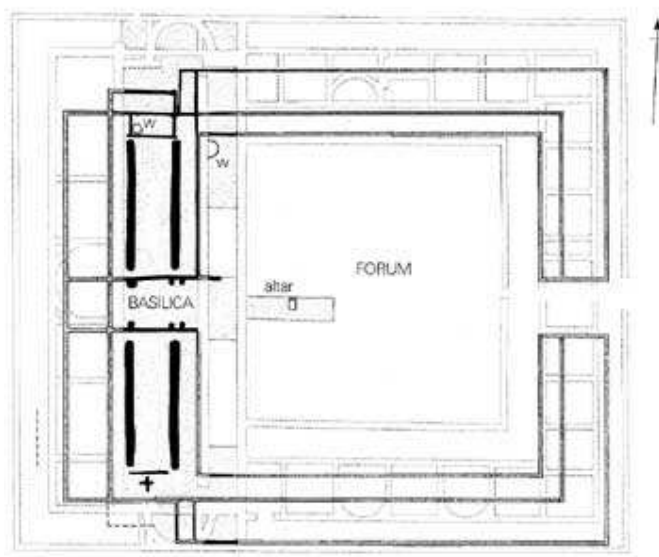
Obr. 15 Ražba Epaticcova, Victoria zobrazená jako muž (Creighton, 2000,109)

Obr. 16 Doložené vojenské fortifikace (Todd, 2004:50)

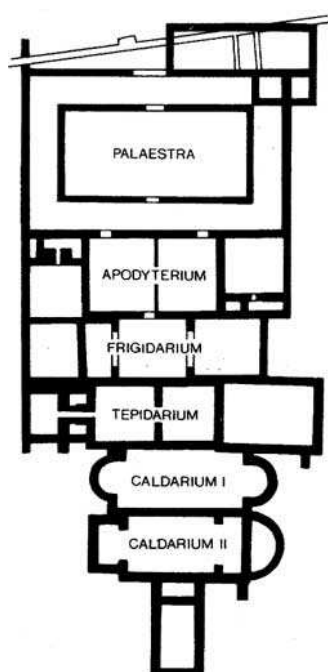

Obr. 17 Města a rozložení kmenů v římské Británii (Jones, 2004, 163)

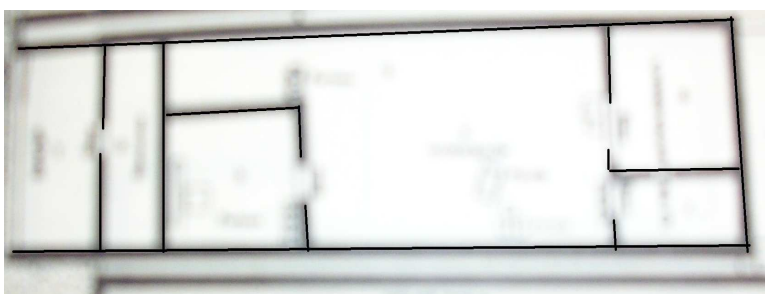
Obr. 18 Forum v Silchesteru

http://www.silchester.rdg.ac.uk/images/guide/flavian_forum.jpg (1.9.2011)

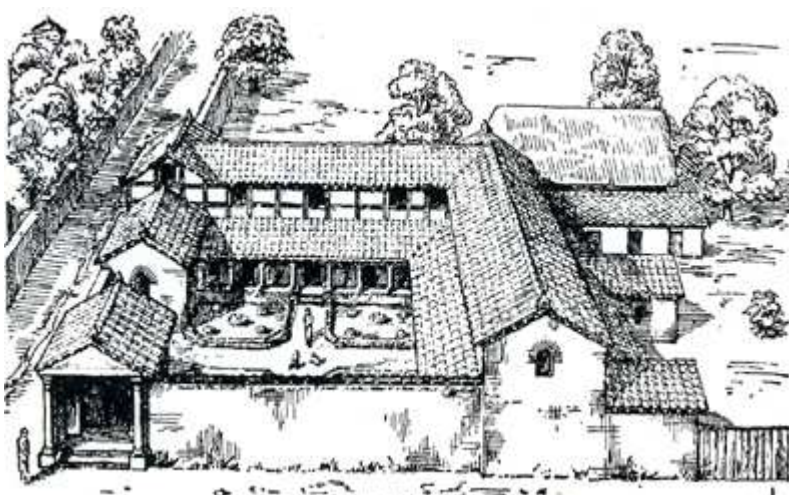

Obr. 19 Lázně v Silchesteru

http://www.silchester.rdg.ac.uk/images/guide/baths_plan_mod.jpg (1.9.2011)

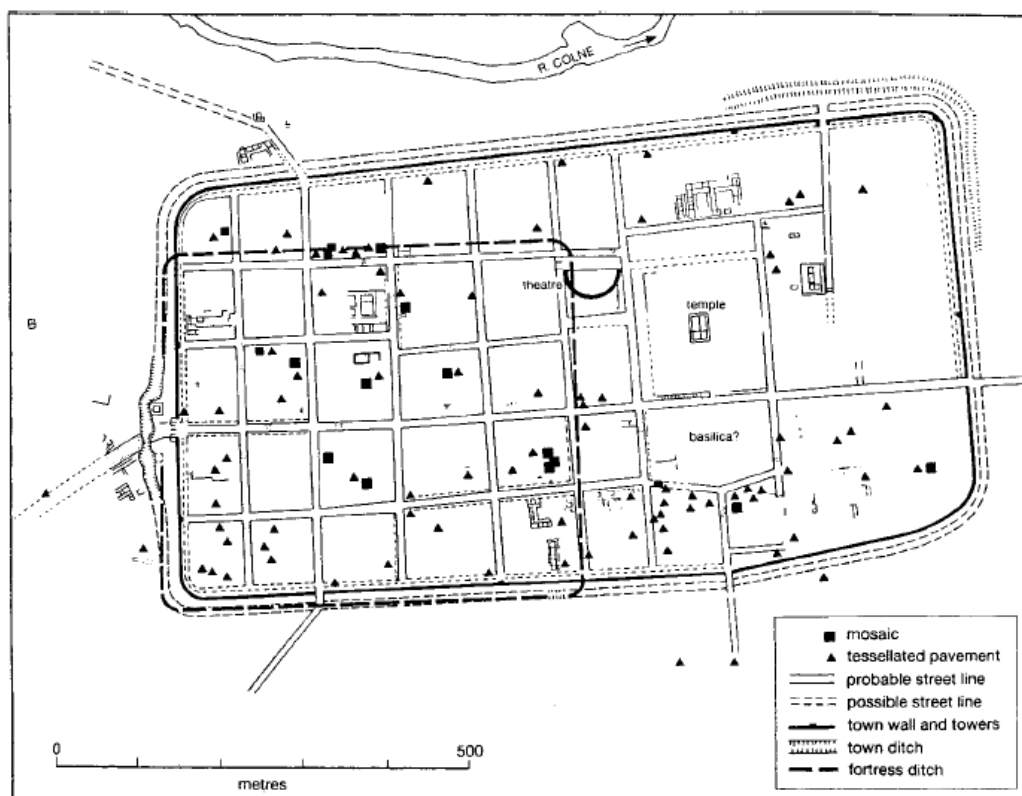

Obr. 20 Podlouhlý typ domu (Liversidge, 1968:75)

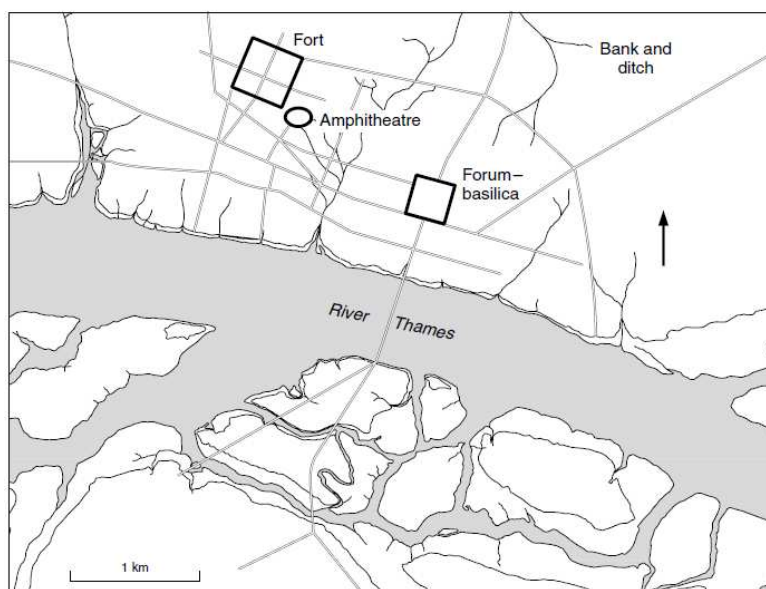

Obr. 21 Silchester, dům I, Insula XXIII

<http://www.timetrips.co.uk/roman-house-silchester.jpg> (1.9.2011)

Obr. 22 Colchester, ukázán vztah mezi původním táborem a pozdějším osídlení
(Jones, 2004: 173)

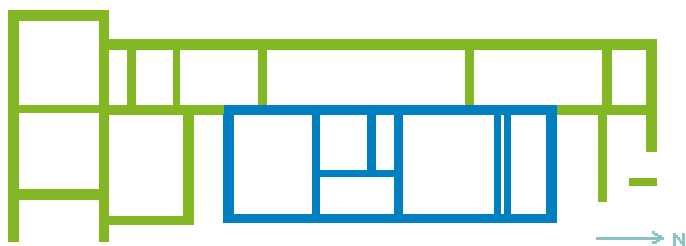

Obr. 23 Umístění Londýna (Jones, 2004, 172)

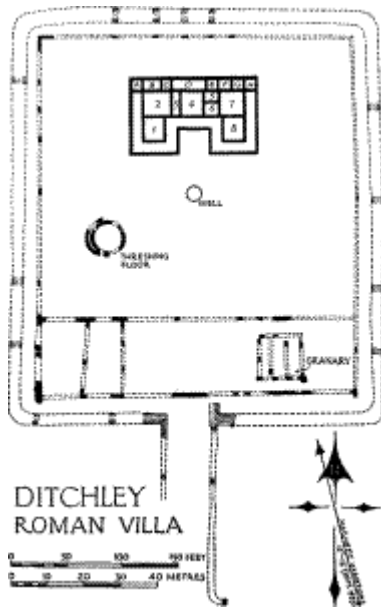
Obr. 24 Londinium

http://www.museumoflondon.org.uk/learning/features_facts/digging/images/large_roman_home.jpg (1.9.2011)

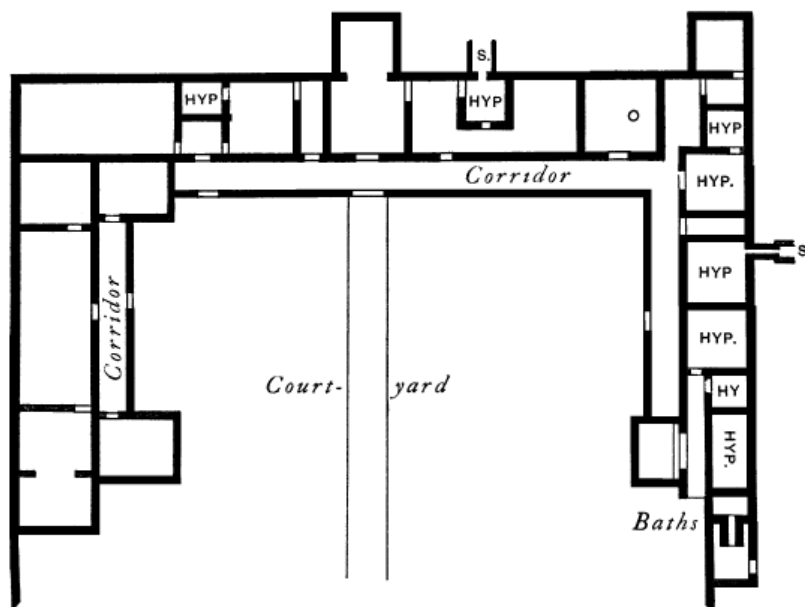
Obr. 25 Villa v Park Street

http://www.roman-britain.org/places/images/park_street.gif (1.9.2011)

Obr. 26 Villa v Ditchley

<http://www.british-history.ac.uk/image-thumb.aspx?compid=101933&pubid=1125&filename=fig29.gif> (1.9.1011)

Obr.27 Villa v Spoonley Wood

<http://www.humanitiesweb.org/resources/200/25.gif> (1.9.2011)

Obr. 28 Lullingstone zobrazení nymfy

<http://www.english-heritage.org.uk/content/properties/lullingstone-roman-villa/lullingstone/lullingstone-research-033.jpg> (1.9.2011)

Obr. 29 Bignor, Orel unáší Ganyméda

http://www.bbc.co.uk/history/ancient/romans/images/gal_mosaic_ganymede_eagle.jpg (1.9.2011)

Obr. 30 Suleviae z Bath (Aldhouse-Green, 1997:202)

Obr. 31 Bohyně matky, Cirencester (Haverfield, Jones, 1912:139)

Obr. 32 Reliéf ze Cirencesteru (Aldhouse-Green, 2004:212)

Obr. 33 Náhrobek Marca Favonia Facila (Hope, 1997: 259)

Obr. 34 Náhrobek jezdce Dannica (Hope, 1997:260)

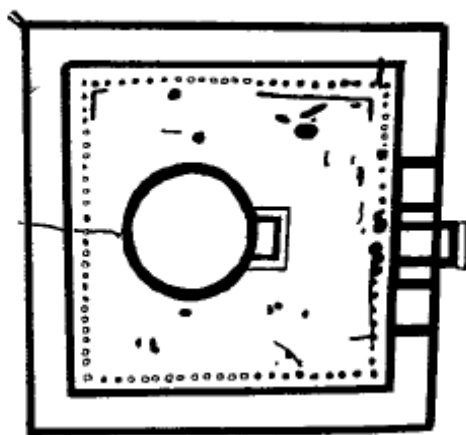

Obr. 35 Náhrobek Curatia Dinysia (Hope, 1997:260)

Obr. 36 Příklad keramiky typu Castor

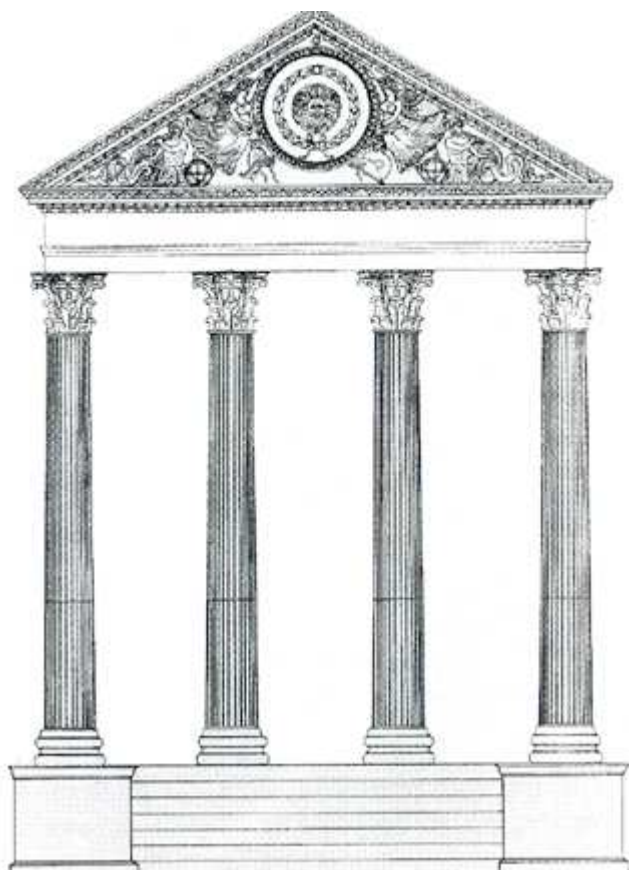
<http://zoom.mfa.org/fif=c%2FC36887.fpx&obj=iip,1.0&wid=636&cell=636,524&cvt=jpeg> (1.9.2011)

Obr. 37 Římská přestavba chrámu v Hayling Island (Aldhouse-Green, 2004:199)

Obr. 38 Reliéf zachycující Coventinu (Aldhouse- Green, 2004:207)

Obr. 39 Rekonstrukce chrámu Sulis Minervy

<http://www.timetrips.co.uk/romans-templesthisfront.jpg> (1.9.2011)

Obr. 40 Fragmenty štítu chrámu Sulis Minervy (Henig, 2004:223)

Obr. 41 Hlava kultovní sochy z chrámu Sulis Minervy

http://2.bp.blogspot.com/_VI6E2tncGJY/Sn2TIMiGVvI/AAAAAAAAABU/J3C2EI_5b1A/s400/630px-Sulis_Minerva_head_Bath.jpg (1.9.2011)

Obr. 42 Hlava sochy boha Mercura

http://www.britishmuseum.org/images/ps311503_m.jpg (1.9.2011)

Obr. 43 Reliéf z Bridgeness (Henig, 2004: 229)